Innhold:

NORDISK INVESTERINGSBANK

UTJAMNINGSPOLITIKK

PRIVAT SPARING

NORSK SKIPSFART

UTVIDET PLANLEGGING

DEBATT

BOKANMELDELSE

SOSIALØKONOMEN

3. MARS 1976 ÅRGANG 30.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1976 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser.

Søknader med utførlige oppgaver over hvordan midlene tenkes anvendt, sendes Fondets styre, Norges Bank, innen 1. mai 1976.

Erling Petersen
formann

3 | 76

MARS

SOSIALØKONOMEN

Redaksjon:

Finn R. Førsund
Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard

●

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Tore Vermund Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Dag Bjørnland

●

Utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til foreningens medlemmer.

●

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 80,—
pr. år. Enkeltnummer kr. 9,—

INNHOLD

LEDER

Den nordiske investeringsbank. 3

AKTUELLE KOMMENTARER

VIDAR CHRISTIANSEN:
Utjamningspolitikk. 4

NILS TERJE FURUNES:
Sparer folk mer av sin inntekt enn før? 7

ARTIKLER

JOHAN SELAND:
Norsk skipsfart i går — i dag — i morgen. 9

ARNE S. DOLVEN OG KNUT ARILD LARSEN:
Sosiale og kulturelle vurderinger i den statlige planlegging. 17

LARS WILHELMSEN:
Langtidsmodellutvalgets rapport. En kort redegjørelse og oversikt. 25

DEBATT

— Kombinerte oppgjør — et nødvendig onde? 29

BOKANMELDELSE. 31

Manuskript med innledende resymé sendes Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1 (tlf. 20 22 64). Artikler, kommentar- og/eller debattinnlegg må være redaksjonen i hende senest den 10.de i måneden før utgivelsen.

NORSKE
SOSIALØKONOMERS
FORENING

innbyr til kurs i „Makroøkonomisk planlegging på lang sikt"

Kurset holdes på Lysebu, Voksenkollen (Oslo), i dagene 28. og 29 april 1976.

Kurset er i første rekke beregnet på sosialøkonomer ansatt i offentlige etater, men vil også egne seg for andre med interesse for planlegging. Foruten å behandle forskjellige interessante problemer, tar kurset sikte på å gi en innføring i bruk av modeller ved planlegging på lang sikt. MSG-modellen vil bli viet spesiell oppmerksomhet.

ONSDAG 28. APRIL

09.00—11.00:
Professor Leif Johansen, Universitetet i Oslo:
Totalmodeller, sektormodeller og systemer av modeller.

11.00—12.00: Lunsj.

12.00—14.00:
Byråsjef Leif Asbjørn Nygaard, Handelsdepartementet:
MSG-modellen. Beskrivelse av modellen og erfaringer ved bruk av den.

14.00—14.30: Kaffe.

14.30—16.00:
Professor Tore Thonstad, Universitetet i Oslo:
Refleksjoner omkring langsiktig planlegging i en åpen økonomi.

TORSDAG 29. APRIL

09.00—11.00:
Forskningssjef Per Sevaldson, Statistisk sentralbyrå:
Befolkningsutviklingens rolle i planleggingen.

11.00—12.00: Lunsj.

12.00—13.30:
Forskningsleder Dag Bjørnland, Transportøkonomisk institutt:
Planlegging på lang sikt i transport.

13.30—14.00: Kaffe.

14.00—16.00:
Ekspedisjonssjef Per Schreiner, Finansdepartementet:
Politiske aspekter i planleggingen.

Påmelding innen tirsdag 20. april til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1 — tlf. (02) 20 22 64.
Kursavgift kr. 650 for medlemmer av NSF, og kr. 750 for ikke-medlemmer.

Kursavgiften innbefatter kursmateriell og lunsj begge dager. Innbetaling kan skje over bankgirokto. 6001.05.13408, postgirokto. 167 88, eller pr. sjekk.

Den nordiske investeringsbank

Stortinget har samtykket i å opprette en nordisk investeringsbank, som skal drives i fellesskap av de nordiske land og med et grunnfond som disse skyter inn. Norges andel skal være 420 mill. kroner, hvorav en fjerdedel skal innbetales over tre år.

Vedtaket om norsk deltaking er gjort på grunnlag av en proposisjon lagt fram av Utenriksdepartementet. Vi synes det er karakteristisk for denne saken at Utenriksdepartementet legger fram forslaget om etablering av en investeringsbank, ikke Finansdepartementet eller Handelsdepartementet. Dette er et rent utenrikspolitisk tiltak for styrking av nordisk samarbeid. Noen faglige begrunnelser for etablering av en nordisk investeringsbank er ikke lagt fram og noen behov for en slik institusjon ikke påvist.

Spørsmålet om å opprette en nordisk investeringsbank har vært tatt opp flere ganger tidligere over en tyve års periode. Det har tidligere ikke vært sett noe tilstrekkelig grunnlag for gjennomføring. Forslaget er nå sist tatt opp igjen etter initiativ av de nordiske statsministre, og det er blitt utredet med et bundet mandat, hvor det ikke er gitt i oppdrag å vurdere hensiktsmessigheten av å etablere en investeringsbank. Saken er utredet og lagt fram som et politisk tiltak.

Vi er litt i tvil om hvordan vi skal tolke Stortingets samtykke til å delta i en nordisk investeringsbank. Hvis vedtaket er ment å forutsette konkrete behov for en slik institusjon, kan vi ikke forstå at saken har vært seriøst behandlet. Hvis derimot Stortinget har lagt hovedvekten på et nærmere nordisk samarbeid, burde det vært mest nærliggende å sende saken tilbake til Regjeringen med anmodning om å finne fram til mer nyttige samarbeidsformer. Vedtaket tyder ikke på noen kritisk holdning til Regjeringens forslag.

Investeringsbanken skal ha som formål å yte lån og garantier for investeringsprosjekter av nordisk interesse. Kapital skal lånes inn fra internasjonale og eventuelt senere nordiske kapitalmarkeder. Det er spesielt blitt antydet at banken kan formidle utlån av norske oljeinntekter til de andre nordiske land.

Vi kan ikke se at en nordisk investeringsbank vil skaffe inn kapital som ikke ellers er tilgjengelig. Bankens grunnfond bevilges over offentlige budsjetter. Den vil neppe oppnå lån i internasjonale kapitalmarkeder, utover det andre banker alternativt kunne oppnådd eller som prosjektene ville gitt direkte grunnlag for. De nordiske land har godt utbygd bankvesen, med såvel statlige som private banker, hvor kredittformidling kan ivaretas.

Vi kan heller ikke se hvilke konkrete behov som foreligger for bankens utlån. Det er få investeringsprosjekter av utpreget nordisk interesse. Private foretak synes ikke å ha spesielle vansker med å finansiere prosjekter i andre nordiske land. Eventuelle større samarbeidsprosjekter mellom landenes myndigheter må i alle tilfelle finansieres ved særskilt avtale.

Den nordiske investeringsbanken skal ha visse økonomiske særfordeler, ved at den fritas for skatter og avgifter. Den fritas også for valuta- og kredittrestriksjoner. Dette er fordeler som gir banken utvidet økonomisk grunnlag og som styrker den i konkurransen med andre banker. Vi må kunne spørre om investeringsbanken vil ha vanskelig for å drive virksomhet uten slik skjult subsidiering.

Vi kan forstå at det legges stor vekt på nordisk økonomisk samarbeid. De nordiske land er meget viktige handelspartnere for hverandre med et omfattende samarbeid gjennom utveksling av råvarer, halvfabrikata og ferdigvarer. Dette samarbeidet er oppnådd uten vedtak av Regjeringene eller i Nordisk Ministerråd. Vi må se det som en unødvendig fallitterklæring for det offisielle nordiske samarbeid at det blir valgt så lite nyttige samarbeidsprosjekter som i dette tilfellet.

AKTUELLE KOMMENTARER

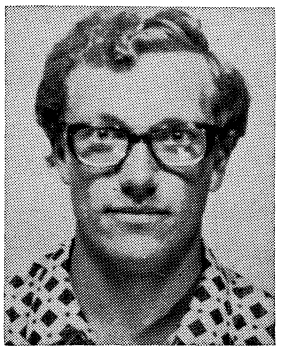

UTJAMNINGSPOLITIKK[1])

AV

VIDAR CHRISTIANSEN

1. Innledning.

Vurderingen av godefordelingen i økonomien kan variere over tid og med skiftende politiske konstellasjoner, men stort sett må det kunne sies at ønskeligheten av likhet har stått sentralt i de politiske vurderinger i Norge. Ønsket om en høy grad av likhet i folks levekår manifesterer seg på mange måter. Skatter, trygder og forskjellige stønadsordninger brukes for å oppnå inntektsoverføringer og utjamning. Det gis matvaresubsidier, barnetrygd og bostøtte. Eldre og uføre kan få telefonstøtte. Representanter for svensk LO påpekte sist sommer at det er mange som ikke har råd til feriereiser og foreslo derfor at skal innføres støtte til feriereiser for dem som har dårlig råd. Også i Norge har forslaget vunnet oppmerksomhet. Når det gjelder enkelte sektorer som f.eks. skolesektor og helsesektor, er det klart at helt spesielle likhetskrav gjør seg gjeldende. Målsettingen er stort sett at alle skal få de samme ytelser uavhengig av inntekt. En ønsker dels å sikre alle en viss minstestandard, men det er heller ikke særlig anledning til å kjøpe seg ekstra ytelser ut over dette.

Etter min mening har sosialøkonomiske analyser bidratt forholdsvis lite til å klarlegge ulike sider ved utjamningspolitikken og vurdere forskjellige virkemidler. En grunn til dette kan være at mange føler at man bør være forsiktige med å uttale seg om fordelingsspørsmål på faglig grunnlag. Her er det imidlertid viktig å skille mellom det å agitere for bestemte fordelingspolitiske målsettinger og det å analysere hvordan gitte målsettinger best kan realiseres. Agitasjonen er en rent politisk sak. Analysen er imidlertid en faglig oppgave. Jeg er ikke i tvil om at fordelingspolitikken er et område hvor politikerne har behov for faglige råd til å skille mellom gode og mindre gode forslag til mulige tiltak.

Jeg mener også at den faglige behandling av fordelingspolitiske spørsmål ofte har vært for snever og urealistisk. Dette har trolig sammenheng med at en lett kan fristes til å tøye den elementære læreboksbehandling av fordelings- og allokeringsspørsmål litt for langt i forsøket på å komme fram til klare konklusjoner. Dette er ikke kritikk av selve lærebokanalysene. De gir ofte et godt utgangspunkt for videregående analyse. Men det er fundamentalt å huske på at et nyttig utgangspunkt ikke alltid er et tilstrekkelig grunnlag for faglige vurderinger.

Jeg skal i det følgende påke på sentrale svakheter ved læreboksbehandlingen av fordelingspolitikk. Deretter skal jeg trekke fram en del momenter som jeg mener kan være viktige i en mer allsidig og realistisk vurdering av ulike former for utjamningspolitikk. I et kort innlegg må jeg imidlertid utelate mange momenter som er viktige, men velkjente.

2. Lump sum overføringer.

Den tradisjonelle læreboksbehandling av allokerings- og fordelingsspørsmål er å gi en inngående drøfting av hvordan en kan oppnå en effektiv allokering i Pareto forstand i en markedsøkonomi ved ulike priskorreksjoner og markedsinngrep, mens godefordelingen ganske enkelt kan velges fritt ved bruk av lump sum overføringer. Konklusjonen er at en bør unngå fordelingspolitikk som går ut over effektiv ressursallokering. Sentralt i så måte står hovedprinsippet om at et gitt stønadsbeløp til en gruppe bør overføres som kontantbeløp og ikke knyttet til bestemte goder.

Kravet til bruk av lump sum overføringer som er nøytrale i effektivitetssammenheng, er i virkeligheten meget strengt. Det er ikke tilstrekkelig at overføringen har form av et kontantbeløp. Det avgjørende kravet er at den enkelte oppfatter inntektsoverføringen som bestemt av kriterier som

---

1) Dette innlegget bygger på et notat med tittelen «Fordelings- og effektivitetsvirkninger av alternative utjamningstiltak», som jeg utarbeidet på oppdrag fra Finansdepartementet høsten 1975.

ligger utenfor vedkommendes egen kontroll. Et eksempel på et slikt kriterium kan være alder, men så mange andre finner en neppe i praksis. Strengt tatt er ikke en gang barnetrygden en ren lump sum overføring dersom den antas å påvirke fødselstallet, som i sin tur kan ha samfunnsøkonomisk betydning.

Hertil kommer at selv ikke en lump sum overføring som oppfyller det nevnte kravet, behøver å være nøytral i forhold til allokeringsmessig effektivitet. Slik nøytralitet forutsetter generelt at en i utgangspunktet faktisk har full allokeringsmessig effektivitet i first best forstand, dvs. under rent tekniske og fysiske beskrankninger. Hvis vi derimot er i en second best situasjon, kan lump sum overføringer påvirke omfanget av det realøkonomiske tap som følger med eksisterende prisvridninger. En lump sum ytelse kan f.eks. forventes å motivere til mindre arbeidsinnsats, og dette vil gi et effektivitetstap dersom den privatøkonomiske avlønning er lavere enn den samfunnsøkonomiske avkastningen av arbeidsinnsatsen f.eks. pga. skatt. Det skulle ikke være nødvendig å føre noen omfattende argumentasjon for å kunne konkludere med at det er urealistisk å forutsette at fordelingsspørsmål kan ordnes ved et system av nøytrale lump sum overføringer. En viktig konsekvens av dette er at en må være villig til å foreta en avveining mellom fordelingsvirkninger og allokeringsmessige vridningseffekter. Det er for lettvint å si at en bør tilstrebe effektiv ressursallokering, mens fordelingsspørsmål bør ordnes på en måte som ikke forstyrrer effektiviteten. En slik måte eksisterer ofte ikke.

Dette gjør at en ikke uten videre bør avvise inntektsoverføringer knyttet til bestemte goder, heretter kalt godespesifikke inntektsoverføringer. Men det er en viktig oppgave å vurdere ulike typer av overføringer med sikte på å oppnå en gitt utjamningseffekt med minst mulig effektivitetstap.

La meg bare nevne ett moment som viser at helt elementær teori kan være til hjelp i utgangspunktet. Det brukes av og til som argument for spesiell stønad til et gode at vedkommende gode er svært viktig for en gruppe. Men hvis vi har en viss tro på optimumsidéen, må vi anta at hvis et gode er svært viktig for noen, vil de selv prioritere anskaffelse av vedkommende gode. Og dersom vedkommende gruppe selv prioriterer det som er mest viktig i sitt forbruksvalg, og likevel ikke har råd til goder som må sies å være svært viktige, er problemet rett og slett at vedkommende gruppe har for lav inntekt. En bør da på helt fritt grunnlag vurdere hvordan en mest effektivt kan overføre inntekt til en slik gruppe.

3. Godespesifikke inntektsoverføringer.

Jeg vil se på noen spesielle argumenter for godespesifikke inntektsoverføringer som kan være realistiske i praksis.

Når en samtidig må ta hensyn til allokerings- og fordelingsvirkninger, vil det spesielt ha interesse å finne fram til overføringer knyttet til goder som har positive indirekte virkninger. Da vil en kunne oppnå en allokeringsmessig effektivitetsgevinst samtidig som en får forbedret inntektsfordelingen.

En mulighet er at det er positive indirekte virkninger forbundet med en økning av visse typer forbruk hos visse grupper i befolkningen som en ønsker å overføre inntekt til. En grunn kan være at det gir visse positive virkninger for samfunnet totalt, at samfunnsmedlemmene har et visst minstekvantum av enkelte goder. De som har nådd et visst inntektsnivå, vil kanskje skaffe seg disse minstekvanta ut fra rent individuelle vurderinger, mens lavinntektsgrupper vil ha et forbruk som ligger under minstenivået. Et eksempel kan være vaksine som har positive indirekte virkninger fordi det hindrer smitte i å bre seg. De som har god råd, vil kanskje selv sørge for å bli vaksinert mot de viktigste smittsomme sykdommer, mens andre ikke vil se seg råd til dette. Tilsvarende argumenter kan gjøres gjeldende for boligkonsum.

Et annet eksempel kan være at administrerte priser ikke gjenspeiler de reelle kostnader ved visse ytelser. Hvis f.eks. gamle ikke selv bærer de fulle kostnader ved å være på pleiehjem eller aldershjem, kan det være privatøkonomisk lønnsomt å komme på et slikt hjem selv om de samfunnsøkonomiske kostnader ved en slik plass er større enn kostnadene ved at de gamle fortsetter å bo hjemme. Derfor kan det være riktig å subsidiere telefon, hjemmehjelp etc. som kan gjøre det lettere for de gamle å fortsette å bo hjemme framfor å komme på en institusjon.

En annen grunn til å subsidiere spesielle goder for visse grupper kan være at husholdningene står overfor ulike valgbetingelser i markedet, f.eks. ulike priser på et gode. Et typisk eksempel på dette er boligmarkedet hvor valgbetingelsene kan variere fra husholdning til husholdning med alder, yrke, barnetall, bekjentskaper, kjennskap til boligmarkedet og rene tilfeldigheter. En grunn til å gi stønad kan nettopp være at noen står overfor spesielt ugunstige valgbetingelser, f.eks. spesielt høye bokostnader. Det synes nokså opplagt at en slik stønad må knyt-

tes eksplisitt til boutgifter og ikke kan gis skinn av å være en koppytelse.

En grunn til å knytte overføringer til visse realytelser kan være at en mener at mottakerne ellers vil bruke for lite av vedkommende gode. En godtar altså ikke at mottakerne selv har evnen til å innrette seg slik det er best for dem selv og for eventuelle barn. Et rendyrket eksempel er at en deler ut matlapper for at mottakerne virkelig skal bruke stønaden til mat, og ikke til andre ting som er unyttige eller direkte skadelige.

Hvis vi ser bort fra mer spesielle individuelle tilfeller i samfunnet, og stort sett aksepterer folks egne vurderinger, kan det være grunn til å spørre om det likevel er visse områder hvor paternalisme kan forsvares. Jeg har en følelse av at dette kan gjelde på områder hvor det dreier seg om aktiviteter som det kreves spesialinnsikt for å kjenne konsekvensene av. Og spesielt vil det gjelde områder der feilinformasjon om de aktuelle aktiviteter kan få store konsekvenser, kanskje ikke bare for individene selv, men også for samfunnet. Et eksempel på et slikt område er trolig medisinsk behandling.

Et siste argument for godespesifikke stønader som jeg vil nevne, er at det kanskje kan knytte seg vurderinger til selve virkemidlene i utjamningspolitikken og spesielt til arten av overføringene. Det kan f.eks. være ønskelig å unngå former for overføringer som har sterkt preg av veldedighet, noe som lett kan gjelde kontantytelser.

4. Sektorutjamning.

Som nevnt innledningsvis gjør det seg gjeldende spesielle krav til utjamning på visse sektorer eller for enkelte godekategorier. En konsekvens av dette er at prismekanismen ikke aksepteres som fordelingsinstrument på visse områder. Jeg vil gjerne se på noen momenter som kan ha betydning ved vurdering av slik sektorutjamning, og som er lite påaktet i tradisjonell velferdsteori.

Forskjeller i folks forbruk av forskjellige goder skyldes dels at de har forskjellig inntekt og dels at de har forskjellige preferanser. Når økonomiske ulikheter framholdes som noe negativt, tror jeg det først og fremst er de inntektsbetingede ulikheter det siktes til. En aksepterer at folk har forskjellige lyster og at folk med samme inntekt derfor har ulikt forbruksmønster. Men en vil ikke i samme utstrekning akseptere at noen kan skaffe seg mer enn andre fordi de har høyere inntekt. Vi kan si at en aksepterer konsumentsuverenitet, men ikke den inntektsfordeling under hvilken konsumentene utøver denne suverenitet.

Muligheten for velferdsgevinst ved sektorutjamning er større på sektorer hvor inntektsbetinget ulikhet er framherskende enn på sektorer hvor preferansebetinget ulikhet gjør seg gjeldende. For å illustrere de velferdsmessige aspekter kan vi jamføre fordeling av en gitt tilgang på et gode ved hjelp av prismekanismen og ved å gi like kvoter til alle i en situasjon hvor folk har forskjellige preferanser, og inntektsfordelingen oppfattes som skjev. Prismekanismen vil ta hensyn til individuelle preferanser og være allokeringsmessig effektiv, men kan lett virke uheldig fra inntektsfordelingssynspunkt. En kvoteordning har motsatte egenskaper. Derfor er prismekanismen mer fordelaktig jo større spredning det er i preferanser og mindre fordelaktig jo skjevere inntektsfordelingen er.

Det er meget mulig at de ulikheter en ville få ved mer utstrakt bruk av prismekanismen på en del sektorer, f.eks. sykehussektoren, særlig ville være inntektsbetingede ulikheter, slik at argumentene overfor vil være relevante.

Et annet moment som gjelder sektorulikhet, kan være at mindre velstående husholdninger opplever det som negativt at andre har større forbruk av visse goder. Det kan være tale om følelse av underlegenhet eller følelse av «å være utenfor». I den utstrekning det er politisk ønskelig å ta hensyn til slike effekter av interdependente nyttevurderinger, er det et argument for å begrense ulikheten i tilgang på de aktuelle goder. Det som det er viktig å slå fast i slike tilfeller er at fra et allokeringssynspunkt er det ikke de mindre velstående som har for lavt forbruk, men de velstående som har for høyt forbruk. Egnede tiltak vil derfor være å begrense forbruket av slike goder, spesielt hos de mer velstående, ikke å stimulere forbruket f.eks. ved subsidiering. Slike betraktninger kan bl.a. være relevante for diskusjonen om den sosiale fordeling av fritidsgoder og feriereiser.

Et siste poeng jeg vil nevne, er at graden av likhet på visse sektorer kan ha virkninger for de mellommenneskelige forhold i samfunnet som følelse av likeverd og samhørighet og for samfunnsmessige holdninger som nasjonalfølelse og solidaritet. I praktisk politikk må en regne med at hensynet til slike samfunnsmessige og hol holdningsskapende effekter kan telle sterkt med i ønsket om å fremme utjamning. Et godt eksempel er skolesektoren hvor det normale er at alle barn går på offentlige skoler og får samme undervisning. Et vesentlig formål med denne skolepolitikken er å skape kontakt mellom barn med forskjellig bakgrunn og bryte ned sosiale skiller.

SPARER FOLK MER AV SIN INNTEKT ENN FØR?

AV
NILS TERJE FURUNES

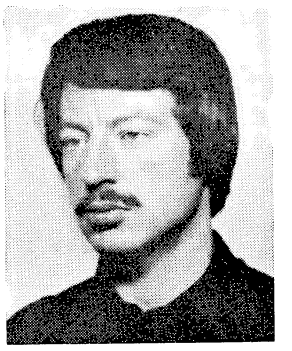

Nylig offentliggjorte tall fra Statistisk Sentralbyrå publisert i «Økonomisk utsyn over året 1975» kan synes å tyde på at spareratene for (de ulike kategorier av) personlige inntektsmottakere har økt de siste årene. I så fall har det skjedd en endring i et adferdsmønster som har holdt seg bemerkelsesverdig stabilt siden begynnelsen av 50-årene (bortsett fra forstyrrelsene i forbindelse med overgangen til moms med hamstringstendenser i 1969 og sterkt redusert konsumvekst i 1970). Utsynet bringer hvert år tall for faktiske og beregnede volumvekstrater for det private konsum. De faktiske ratene bygger på nasjonalregnskapstall, mens de beregnede bygger på makrokonsumfunksjoner med de ulike komponenter av den private disponible realinntekt som de viktigste forklaringsvariable.[1]) Tall fra de tre siste Utsyn er gjengitt i tabell 1.

Det er flere ting som er verd å merke seg ved disse tallene. For det første er anslagene for de faktiske vekstrater, ihvertfall for de siste årene, blitt justert noe opp etterhvert som tallene er blitt «mindre foreløpige».

For det andre er de beregnede vekstratene jevnt over korrigert nedover etterhvert. Dette er en direkte følge av at nasjonalregnskapets anslag for disponible realinntekter er blitt justert nedover.

For det tredje er beregningsmetoden for årene fra og med 1971 i Utsynet for 1975 endret i forhold til foregående års Utsyn i det konsumfunksjonen fra MODIS IV er benyttet. Denne har stort sett vist seg å gi noe lavere vekstrater og noe bedre føyning for de aktuelle år enn den relasjon som tidligere ble benyttet.

De to første momentene virker i retning av å konkludere med at de endelige tall tyder på stor stabilitet i spareratene, og at det bare er «manglende konsistens» mellom nasjonalregnskapets foreløpige konsum- og inntektstall som har skapt endring i spareadferden. Av grunner som det vil føre for langt å gå inn på i denne kommentaren er det lite sannsynlig at de beregnede vekstrater for konsumet i 1975 i fremtidige Utsyn vil endres like mye som de første beregnede vekstrater for 1973 og 1974 er blitt endret. Konklusjonen blir således at tallene i tabell 1 så langt, tyder på at det har vært en øking i de personlige spareratene i de siste årene.

Hvor er det så blitt av disse omlag 1 700 —1 800 mill. kronene i økt sparing, som avviket mellom faktisk og beregnet vekstrate i det private konsum for 1975 representerer? Man kan bare gjette. Ved hjelp av f.eks. kredittmarkedsstatistikk har det hittil vist seg vanskelig å påvise endringer i den personlige spareraten, fordi den personlige sparing ikke kan finnes ved aggregering og/eller ekstrahering av tall fra bankkonti etc.

Et annet og kanskje mer interessant spørsmål er hva årsakene til økningen i spareratene kan være. Vi skal i det følgende spekulere litt over dette.

For det første synes det klart at den sterke inflasjonen vi har hatt i løpet av de par siste årene har gjort pengesparing mindre attraktivt. Realsparing i form av boliginvesteringer (som er den eneste personlige inntektsanvendelseskategori som regnes som realinvestering i nasjonalregnskapet) har på den annen side blitt mer fordelaktig. Forventninger om fortsatt inflasjon virker i samme retning. Markedet for lån til bolig har også vært stramt de siste årene slik at høy egenfinansiering har vært nødvendig for mange hussøkende.

En annen effekt som kan ha virket inn har sammenheng med husholdningsbudsjettets størrelse. Det er ikke sikkert at «lønnsoppgjørene» i familiene (dvs. størrelsen på husholdningsbudsjettene) på grunn av pengeillusjon etc. har holdt følge med utviklingen i de personlige inntekter.

Et tredje moment har sammenheng med en teori om at personer med høy disponibel realinntekt har lavere marginal konsumtilbøyelighet enn personer med lav inntekt.

---

1) Datamaterialet for estimering av konsumrelasjonene er nasjonalregnskapstall fra perioden 1952—1968. Estimeringsmetodene er nærmere beskrevet i: Biørn, Erik: Estimering av makro-konsumfunksjoner for etterkrigstiden: metodespørsmål og empiriske resultater. Artikler nr. 63 fra Statistisk Sentralbyrå. Oslo 1974.

Tabell 1. Faktisk og beregnet utvikling av det private konsum. Prosentvis volumøking fra året før.[1]

År	Økonomisk utsyn over året 1973			Økonomisk utsyn over året 1974			Økonomisk utsyn over året 1975		
	Faktisk øking (1)	Beregnet øking (2)	Avvik (2)—(1)	Faktisk øking (1)	Beregnet øking (2)	Avvik (2)—(1)	Faktisk øking (1)	Beregnet øking (2)	Avvik (2)—(1)
1966	4,4	4,6	0,2	4,4	4,6	0,2	4,4	4,6	0,2
1967	4,4	3,8	—0,6	4,4	3,8	—0,6	4,4	3,8	—0,6
1968	3,9	4,6	0,7	3,9	4,6	0,7	3,9	4,6	0,7
1969	7,8	6,6	—1,2	7,8	6,6	—1,2	7,8	6,6	—1,2
1970*	2,8	5,8	3,0	2,8	5,8	3,0	2,8	5,8	3,0
1971*[2]	4,6	5,4	0,8	4,5	5,4	0,9	4,6	5,0	0,4
1972*[2]	2,3	3,0	0,7	3,4	3,5	0,1	3,2	3,2	0,0
1973*[2]	1,8	4,0	2,2	2,7	3,7	1,0	3,1	2,9	—0,2
1974	—	—	—	—3,1	6,5	3,4	3,3	4,7	1,4
1975	—	—	—	—	—	—	4,1	6,3	2,2

[1] Beregningene for årene 1966—1970 bygger på makrokonsumfunksjonen i nasjonalbudsjettmodellen MODIS III, der endringer i lønnstakergruppens disponible realinntekt har en virkningsfaktor (marginal konsumtilbøyelighet) på 0,87 og endringer i selvstendiges disponible realinntekt en virkningsfaktor på 0,14. Fra og med 1971 er beregningsmetoden revidert. De anslag for virkningsfaktorene som ble benyttet i Utsynene over 1973 og 1974, er henholdsvis 0,99 og 0,20, mens den dynamiske makrokonsumfunksjonen i MODIS IV ble benyttet i Utsynet over 1975. Ved beregningene er visse konsumposter, bl. a. helsepleie (for årene 1966—1970 også boligtjenester og kjøp av egne transportmidler) holdt utenfor og anslås direkte.

[2] Ny nasjonalregnskapsgruppering.

* Foreløpige tall.

Økning i de personlige disponible realinntekter for alle grupper av inntektsmottakere fører således til økt sparerate etter denne teorien. Mot dette kan innvendes at inntektsøkningen i 50- og 60-årene ikke økte de personlige sparerate-ne.

Vi skal her avstå fra å forlenge listen over spekulative momenter. Imidlertid er det vanskelig å peke på forhold i 70-årene som ikke gjorde seg gjeldende i 50- og 60-årene, bortsett fra den høyere inflasjonstakten i 70-årene. Spørsmålet om hvorfor folk sparer mer av sin inntekt enn før, står således fremdeles ubesvart.

Norsk skipsfart i går — i dag — i morgen

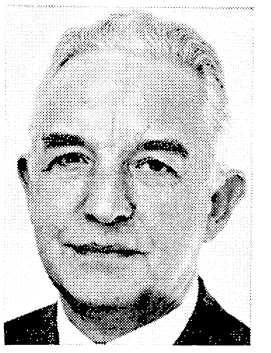

AV
DIREKTØR JOHAN SELAND,
NORGES REDERFORBUND

Norsk skipsfart har opplevd kriser også før, og vitterlig kommet igjennom dem. Vi har nu drøyt fjerdeparten av den totale tonnasje i opplag. Dette er ikke rekord. Den opplevde vi sommeren 1921, da tredjeparten av flåten lå uvirksom. Oppleggene nu utgjør samme andel av tonnasjen som våren 1932. Men dagens depresjon er langt hårdere enn den vi gjennomlevde 1958—63.

Under tidligere depresjoner kan opplagsprosenter under ulike flagg i noen grad ha reflektert relativ konkurranseevne på dårlige markeder. Dagens tall kan ikke tolkes slik. Norske tankere i opplag taper antakeligvis mindre enn utenlandske søsterskip som seiler i løsfart. Så er da Norge et av de land som er best utstyrt med opplagsplasser hvor kjempetankskip kan ligge trygt, med sterkt nedsatte forsikringspremier.

Den del av oljeinntektene som ikke blir brukt eller gitt bort, må nødvendigvis investeres i utlandet. En vesentlig del av disse investeringer bør skje i industri og skipsfart, som i en inflasjonstid iallfall gir bedre realsikkerhet og større utsikt til reell avkastning enn obligasjoner og utlån.

Hvis norske myndigheter klarer å vise måtehold med hensyn til bruk av oljeinntektene og sammen med arbeidslivets organisasjoner klarer å hindre vårt omkostningsnivå fra å løpe løpsk, vil hverken dagens tankkrise eller fremtidens oljeinntekter bety begynnelsen til slutten for norsk skipsfart med norsk mannskap under norsk flagg.

I løpet av det siste år er jeg adskillige ganger blitt spurt: Har norsk skipsfart en fremtid? Betyr dagens fraktdepresjon og spesielt tankskipskrisen slutten for norsk skipsfart? Eventuelt sammen med de tendenser som kan konstateres i internasjonal økonomi og politikk og sammen med norske oljeinntekters virkning på norsk økonomi. Det er vel nærmest for å vri ut av meg et svar på slike spørsmål at formannen har bedt meg holde dette foredraget.

Noe fullgodt svar om fremtiden er det vel ingen som venter at jeg kan kunne gi. Men jeg skal prøve å skissere dagens situasjon, dens farer og muligheter. Enkelte historiske sammenligninger kan være nyttige; bl.a. kan det være nyttig å huske at norsk skipsfart har opplevd kriser også før, og vitterlig kommet igjennom dem.

La oss sammenligne dagens skipsfartskrise med enkelte tidligere, ved bruk av opplagsstatistikk, selv om denne alene langtfra er et fullgodt mål for skipsfartsdepresjoners styrke.

Ser vi hen til absolutte tall for opplagt norsk *tonnasje,* har vi nu rekordtall, men det har vi også for total flåte. I forhold til total tonnasje, har vi nu drøyt fjerdeparten i opplag. Dette er *ikke* rekord. Den opplevde vi sommeren 1921, da tredjeparten av flåten lå uvirksom.

Derimot utgjør oppleggene nu samme andel av tonnasjen som våren 1932, da oppleggene var på sitt største under den depresjon som herjet verden i begynnelsen av 1930-årene.

Slik målt er dagens depresjon langt hårdere enn den vi gjennomlevde 1958—63, hvor oppleggene aldri utgjorde mer enn 11% av tonnasjen.

Det kan imidlertid være nyttig også å se på oppleggene *i forhold til antall skip i utenriksflåten,* et antall som siden 1920 oftest har holdt seg innen grensene 1000—1500.

I dag har vi litt over 100 skip i opplag eller snaut hvert 10. skip. I juni 1921 var nesten 500 skip i opplag, i mars 1932 innpå 400, eller tredjeparten av antallet. Selv sommeren 1959 var flere skip i opplag enn nu, nemlig 162 eller 12—13% av antallet.

Alle disse gangene var det m.a.o. en tendens til at gjennomsnittsstørrelsen for de opplagte skip var mindre enn for de seilende.

I 1921 var tankfarten i sin barndom. I 1930-årene var tank rammet nesten like hårdt som tørrlastfarten, og omkring 1960 var oppleggene forholdsvis størst innen tank.

Denne gangen er det bare tank og kombinasjonsskip som ligger i opplag, og for disse grupper under ett utgjør oppleggene 36% av tonnasjen. Innen

tørrlastflåten er oppleggene bagatellmessige, ialt 4 skip, 2 av dem over 100.000 dvt, 2 under 10.000 dvt.

Antall skip i opplag er det mest relevante mål når man vil se på de arbeidsplasser som er berørt, og her er andelen i dag lavere enn under de tidligere kriser. Her spiller det også inn at man på mindre skip i opplag oftest bare har et par vaktmenn, på de store tankskipene har man derimot gjerne 10—15 mann ombord eller innpå halv besetning.

Jeg skulle ha lyst til å si litt mer om hvordan vi kom igjennom krisene i mellomkrigsårene. Den perioden omtales ofte som en vekstperiode i norsk skipsfart. Jeg tror man vil få bedre tak i det som skjedde, om man ser det som en dødsfalls- og fødselsperiode for norske rederier og skipsselskaper.

Antall rederier holdt seg noenlunde uforandret, men halvparten av dem vi hadde hatt i 1920 forsvant i perioden. De overlevende hadde i 1939 ikke større flåte enn den Norge hadde hatt i 1920. Totalt sett ble flåten fordoblet, men veksten må vi altså regne at skyltes nystartinger i perioden.

Noen tall for aksjekapital kan også interessere. I norske skips- og hvalselskaper utgjorde den i 1920 1150 mill. kr. I 1921—35 ble der nytegnet over 300 mill kr. Likevel viste bedriftstellingen 1936 at aksjekapital da bare var 406 mill. kr. M.a.o. var ca. 70% av aksjekapitalen forsvunnet gjennom nedskrivninger eller ved oppløsninger av selskaper, og neppe i vesentlig grad med tilbakebetaling til aksjonærene. Tross dette var der folk som var villig til å satse sine sparepenger på start av skipsselskaper. *Det* er det blitt mindre av etter 1945. Målt i kjøpekraft, byggepris for skip, var nytegningen større i de 5 år 1935—39 enn i de første 25 år etter krigen.

Jeg håper og tror at dagens skipsfartskrise langtfra vil bety innledningen til en så vanskelig periode som mellomkrigsårene var, men med dagens klima er det heller ikke trolig at publikum i tiden fremover vil satse slik på nystarting av skipsselskaper som tilfellet var i mellomkrigsårene. Der er flere årsaker til dette, som jeg skal komme tilbake til. Nu skal jeg bare nevne én. Norske personlige aksjonærer betaler utvilsomt mer i formueskatt av sine aksjer og inntektsskatt av sine utbytter enn hva de mottar i utbytte. Ikke en gang som verdibevaringsmidler i en inflasjonstid har aksjer vært gunstige, *det* har bare hus, hytte og innbo vært.

Enda et par ord om mellomkrigsårene. I begynnelsen av 1930-årene hadde mange rederier ubehagelig stor gjeld og kreditorene måtte ofte gi henstand med avdrag om rederiene ikke skulle gå konkurs. Men forholdene kan endre seg fort.

Verdenshandelen hadde et raskt oppsving til 1937, som ble et av næringens beste inntektsår. Tross netto realinvesteringer i slutten av 1930-årene skjedde der en finansiell konsolidering. Gjelden ble sterkt redusert og tilgodehavende økte. Om beløp innbetalt på nybygningskontrakter regnes som tilgodehavender, kan man si at norsk skipsfart 1. januar 1940 var «netto gjeldfri», samlet gjeld og samlede tilgodehavende var omtrent like store.

La meg så raskt hoppe frem til årsskiftet 1957/58. Vi hadde da en flåte som er blitt karakterisert som en modernisert og forstørret utgave av 1939-flåten. Det hadde skjedd evolusjon med hensyn til skipstyper og størrelser, men ingen revolusjon. Vi hadde bare noen få tankskip over 30 000 dvt. og ytterst få bulk carriers. Innen trampflåten var shelterdekkere på 12.—15.000 dvt. å regne som store skip.

Vi hadde greid å gjenreise flåten frem til høsten 1949, men uten reell sparing i 1940-årene totalt. Med høyst varierende, men totalt bra inntekter 1950—57 ble der spart 1 milliard, tross en meget hård beskatning. Et lignende beløp i ny egenkapital ble tilført skipsfarten dels ved nytegning, men især ved omlegging fra hvalfangst. Endelig hadde rederiene 1. jan. 1958 en nettogjeld på nesten 1 milliard, hvilket fremdeles var et moderat beløp.

Verdenshandelen økte meget raskt skjønt ujevnt 1945—47, og når verdensflåten var tilstrekkelig til å dekke behovet, skyldtes det at verdens verft — utenom USA — hadde arbeidet for fullt og stadig øket sin kapasitet. Ordrebøkene var i 1957 fylt opp, ofte for 5—6 år fremover.

Dermed var verdens sjøtransportkapasitet på forhånd på det nærmeste fastlagt. Imidlertid viste verdenshandelen direkte tilbakegang i 1958, og selv om veksten allerede året efter ble gjenopptatt, ble resultatet større eller mindre tonnasjeoverflod i 5—6 år, med opplegg og lave frakter.

I mellomtiden begynte en revolusjon med hensyn til skipstyper og størrelser. Importører og havner kunne ta imot større skip og laster, og større skip ble bygget. Bulkskip, først på 15.—25 000 dvt., senere enda større, overtok stadig mer av transportene av tørt massegods og presset samtidig fraktmarkedet for de før vanlige trampskipstyper. For tank skjedde en sprangvis fremrykking med hensyn til størrelser, med ratetrykk for de før vanlige enheter.

Stadig flere land innførte flaggpreferanse og andre besyttelsestiltak for nasjonale linjer. Bl.a. av denne grunn ble inntektsforholdene slette for ubeskyttet linjefart, som den norske.

Alt dette virket sammen slik at fraktdepresjonen fortsatte som strukturkrise for skip av de aller fleste typer og størrelser som hadde preget 1957-flåten. Det er selvsagt en generalisering, men stort sett riktig å si at tankskip under ca. 30.000 dvt, tramp under 15.000 dvt samt linjeskip efter 1957 under norsk flagg ikke har kunnet oppnå lønnsom drift, iallfall ikke 1958—69. Man tjente med slike skip stort sett til dekning av amortisasjonsbehov, men intet til renter, skatter eller utbytter.

Likevel kom norsk skipsfart totalt sett gjennom årene 1958—67 uten formuesfortæring, men med sparing null. Årsaken var selvsagt at de nye skip, bulk og de til enhver tid store tankskip, klarte seg brukbart og dekket de totale renteutgifter — også andres —, skattene og de stakkars utbytter som ble betalt.

Derfor var det også bomskudd når noen sa: «Når skipsfarten er ulønnsom, er det meningsløst å fortsette å investere i skip.

Poenget var jo at de skip man investerte i, var lønnsomme. Det var dem man hadde fra før som hadde mistet sin lønnsomhet.

Slik fortsatte det til 1967. Når jeg betrakter 1967/68 som et skille mellom to faser i norsk skipsfarts utvikling, har det lite å gjøre med stengningen av Suezkanalen. Det er helt andre forhold som gjør det naturlig å trekke et skille nettop der.

I 1939 hadde vi hatt 7% av verdensflåten, i 1945 ca. 4%. Derpå økte vår andel kontinuerlig og kom i 1967 opp i 10,1%. Der fant nesten kontinuerlig sted netto realinvestering i norsk skipsfart og sterkere enn for verdensflåten totalt, og norske rederier hadde i disse årene gjennomgående ca. 20% av verdens kontraktmasse.

Så opphørte netto realinvesteringene i norsk skipsfart; de har i årene 1968—74 dels vært positive, dels negative, og for perioden som helhet nær null.

Dette betydde ikke at veksten i flåten, målt i tonn, stoppet opp. Den økte 1967—75 med drøyt 40%, men dette skyldes i alt vesentlig overgang til større enheter med lavere byggepris pr. tonn, — om man ser det hele i faste priser.

Verdensflåten økte i de samme 8 år med nesten 90%, og vår andel falt fra 10,1 til 7,6%.

Vår andel av verdens kontraktsmasse har siden 1967 variert omkring 10%, mot før som nevnt ca. 20%.

Hvorfor?

For det første fordi gjeldsbyrden i 1967 var blitt ubehagelig stor. Bruttogjelden utgjorde 13,2 milliarder kr. For å belyse tallets størrelse kan jeg nevne at om alle skip norske rederier hadde ervervet 1958—67 ved leveringen hadde vært belånt med drøyt 90% med jevne avdrag over 10 år, da ville gjelden blitt 13,2 milliarder.

Om man da også regner beløp innbetalt på nybygningskontrakter som tilgodehavender, sammen med bankinnskudd etc., motsvarte tilgodehavende 4,5 milliarder kr., eller tredjeparten av gjelden. Nettogjeld 8,7 milliarder kr. Netto renteutgift var kommet opp i 560 mill. kr., mens de skattbare inntekter i en årrekke hadde holdt seg under 150 mill. kr. og utvilsomt var like høye som de reelle.

Det var nødvendig å kvitte seg med tonnasje som under norsk flagg var ulønnsom, dvs. de grupper jeg har omtalt som rammet av strukturkrise. Der fantes mange villige kjøpere. Norske rederier kunne ikke drive slike skip lønnsomt, men det kunne kjøpere gjøre, som hadde lønnsutgifter på bare halvparten av norsk nivå, si dengang drive skip 3/4 mill. kr. pr. år billigere, en differanse som selvsagt var avgjørende for skip som gjerne lå i prislaget 5 a 15 mill. kr.

Skulle vi, som høykostland, kunne ha konkurranseevne, måtte det være ved å la vår gode, men dyre arbeidskraft samarbeide med mer kapital eller sette den inn på felter hvor dens kvalitet ville komme fullt til sin rett, f.eks. på kompliserte spesialskip.

Så begynte da den mest gigantiske utskiftningsproses som noensinne har funnet sted i norsk skipsfart, og som neppe noe annet lands har hatt maken til.

I løpet av 8 år frem til i sommer, har der funnet sted en avgang fra den norske utenriksflåte på 1240 skip, over 14 mill. brt. Noen av disse skipene er også anskaffet i perioden, men jeg tror det likevel er belysende å sammenligne tallene med den flåte vi hadde sommeren 1967. Slik sett svarte avgangen til 80% av tonnasjen og 85% av det antall skip vi dengang hadde.

Gjennomsnittsstørrelsen er nesten fordoblet.

I stedet er anskaffet færre, men større skip. Antall skip i utenriksflåten er redusert fra 1467 til 1164, hvorav 64 er supply-skip for borerigger.

Gjennom nye bemanningsregler og ikke minst ved arbeidsbesparende utstyr samarbeider hver sjømann nu med mer enn dobbelt så stor tonnasje som for 8 år siden. Antall sjøfolk ombord på utenriksflåten ble redusert med ca. 40%, til 33000 i fjor høst, før opplagene begynte å virke inn. Det er især juniorstillinger som er bortfalt, men også antallet stillinger for voksne underordnede er redusert. Ca. 45% av voksne norske sjøfolk i utenriksfart er i dag befal, mot 30% for 8—10 år siden.

Omstillingen er skjedd under en merkelig blanding av gunstige og ugunstige forhold. Vi hadde gode fraktmarkeder i to av årene, 1970 og 1973, dårlige i 1969 og 1972.

Kontraktsprisene for skip, som i 1967 var noe lavere enn 10 år tidligere, steg til det dobbelte frem til slutten av 1970, og var i 1973 enda høyere, dog slik at endringer i valutakursene gjør sammenligninger vanskelige. Prisene på secondhand-skip, som vi solgte, svinget sterkt under påvirkning av de høyst varierende fraktmarkeder, men hadde ut 1973 en stigende tendens bra i pakt med kontraktprisene. For bedrifter med nettogjeld kan man si at inflasjon gir en fordel på kapitalkonto, og norske skipsselskaper hadde en slik fordel 1968—73, noe de *ikke* hadde hatt 1939—67.

Men for bedrifter som forhåndsselger tjenester til faste priser, slik rederiene gjør under langsiktige certepartier, byr inflasjon på ubehagelige forrykninger av driftsresultatene.

Endringer i valutakursene har gitt sterke utslag. Med nettogjeld i dollars kan man si at rederiene på kapitalkonto har hatt fordel av fallet i dollarkursen. Men har man lange certepartier i dollars, betyr kursendringer tap på driftskonto, og de her beregnelige tap har vært langt større enn fordelen på på kapitalkonto. Det er jo slikt at om et rederi har en nettogjeld på $10 mill. og har forhåndssolgt frakter for $ 10 mill., kan man si at fordel og tap går opp i opp. Men regnskapsmessig og ligningsmessig betyr f.eks. 2 kroner fall i dollarkursen at formuen øker med 20 mill kr. *straks*, mens inntektssvikten først registreres senere.

Man skal derfor ta tallet med en stor klype salt når jeg sier at rederienes nettogjeld 1968—74 ble redusert til under de halve. Likevel, det er et resultat som kunne tas som uttrykk for at omstillingsprosessen i disse årene var vellykket, og at rederienes økonomiske stilling var betydelig styrket. Litt netto realinvestering er jo også skjedd, om ikke i skip så allfall i borerigger. Og i allefall så sent som i 1973 fortonte det seg slik at vi hadde en flåte som

var godt i pakt med fremtidens behov, slik disse kunne bedømmes, og for drift i et land med ikke bare absolutt høyt, men også forhold til konkurrentene stadig høyere lønnsnivå.

Ved beregning av nettogjeldens utvikling 1967—74 har jeg, som også tidligere, regnet beløp innbetalt på nybyggningskontrakter som var de tilgodehavender. Det som i dag er blant de avgjørende spørsmål, er imidlertid i hvilken grad nybygningskontrakter er verd sin pris.

La oss så se på det som er hendt de siste 2 år. Aldri har et omslag i skipsfartskonjunkturene hatt en så klar årsak, og den samme faktor har vært en dominerende årsak også for utviklingen av verdenskonjunkturene generelt, både direkte og via virkningene på landenes betalingsbalanser.

Der hersket høsten 1973 knapphet på tanktonnasje, og reiseratene var meget høye. Der var også fullt opp å gjøre for tørrlastskip til gode rater.

Så kom oktoberkrigen, fulgt av at de arabiske land tok oljen i bruk som storpolitisk våpen, kuttet sin utvinning med 25% og forbød eksport til USA og Nederland. Der oppsto oljekrise verden over, og alle OPEC-land benyttet den skapte knapphet til å sette opp sin «net government take» til det 5-dobbelte fra 1. januar 1974.

Utpå våren 1974 ble boikotten av USA og Nederland hevet og importlandene har senere kunnet få den olje de har ønsket, men nota bene til disse sterkt hevede priser. Som følge av lagerfylling i importlandene var oljeskipningene i mai i fjor nesten på samme nivå som i september 1973. Derpå skjedde en kontinuerlig reduksjon i skipningene inntil de i april i år var 22% lavere.

I mellomtiden fortsatte verdens verft å bygge de tankskip som var bestilt. Norsk kontrahering av råoljetankskip opphørte øyeblikkelig i oktober 1973; merkelig nok fortsatte enkelte andre å kontrahere i et halvt års tid fremover. Men vi trenger ikke her å diskutere om det ble kontrahert urimelig meget i året 1973, de tankskip som inntil i vår var blitt ferdige, var stort sett kontrahert i 1972 eller tidligere.

I vår var da situasjonen at verdens tankflåte var 25% større enn 18 måneder tidligere, skipede kvanta 20% mindre. Tankmarkedet hadde for så vidt brutt sammen allerede i november 1973, men gjennom 1974 var situasjonen likevel den at fraktene oftest dekket selve utgiftene ved å holde tankskip i fart. I år har de nesten aldri gjort det, og følgen ble raskt økende opplegg, inntil i dag ca. 15% av verdens tanktonnasje ligger opplagt.

Når man taler om tanktonnasje, er det noe problematisk hvordan kombinasjonsskipene skal behandles. Det er store skip, som alternativt kan transportere olje eller malm; en del av dem kan også ta annen tørr bulklast, som kull eller korn. Høsten 1973 var 85% av kombinasjonstonnasjon engasjert i oljefart, men i de senere måneder har bare 35—45% gått med olje. Mange slike skip er gått over i tørrlastfart, minst 15 mill. dvt nu mot 5 mill. dvt for 2 år siden, og resten lagt opp.

Den internasjonale handel med tørrlast må ha vært økende helt frem til høsten 1974, og skjønt fallende, holdt fraktene seg bra såpass lenge. Så brøt de også sammen. Sterkest var fallet for de største skip, f.eks bulkskip på 100.000 dvt, som mest direkte ble utsatt for kombinasjonsskipenes overgang til tørrlastfart. Men fraktfrafallet skjedde for alle tørrlastskip, og de har i år ligget slik an at skip på 15.—50.000 dvt omtrent får dekket de daglige utgifter til driften, lite eller intet til kapitalutgifter, mens det for 100.000-tonnere må finregnes på hva som gir minst tap, drift eller opplag. Vi har i månedsvis opplevd at tidsbefrakterne er villig til å betale et større beløp pr. måned for bulkskip på 15.—50.000 dvt enn for 100.000 tonnere. For tank er det for øvrig for 12 måneder betalt mer i leie for 20.000 tonner enn for 200.000 tonner!

For tørrlastskip har vi således utvilsomt en fraktdepresjon, men langt fra så fæl som mange tidligere. Det er lite sådan tonnasje i kontrakt. Får vi et oppsving i industrikonjunkturene, vil det trekke tørrlastmarkedet opp på et levelig nivå. Det vil bli godt ved en industriell «recovery», altså oppsving til dit verdens industriproduksjon var før nedgangen satt inn, og selvsagt enda bedre når videre industriell vekst gjenopptas.

Hva er så stillingen for tank og olje? Der ble i fjor bygget ca. 40 mill. dvt og blir vel i år bygget litt mer. Men snart vil kanselleringene for alvor slå igjennom i byggeprogrammene. Hittil er innpå halvparten av den tanktonnasje som var bestilt for levering i 1976 og senere blitt kansellert, og jeg kan tenke meg at det etter nyttår bare blir bygget ytterligere ca. 50—60 mill. dvt.

Regner man at halvparten av kombinasjonsflåten «hører til» i oljefart, og tar hensyn til opphugning, tror jeg man i denne omgang vil få en kulminasjon i verdensflåten «for oljefart» om drøyt 2 år, og at tallet vil bli 330 a 340 mill dvt, eller rundt regnet 40% større enn den flåte som var engasjert i oljefart for 2 år siden. — Hvis noen skulle ha sett prognoser om at verdensflåten på dette felt vil komme opp i 460 mill. dvt, kan jeg bare si: glem dem! Det går ikke slik.

Hvordan kan vi så regne at verdens oljehandel vil utvikle seg? Jeg kunne fristes til å si at vi ikke kan regne med noe som helst, så lenge det ligger i OPEC's makt å diktere priser og tilpasse kvantum. De fleste prognoser er meget pessimistiske. Her vil jeg tillate meg å melde meg som antipessimist, og anstille noen betraktninger om hva som *kan* skje, i løpet av 2—3 år.

I løpet av de nærmeste par år kan det ikke ventes stor tilgang på olje fra nye kilder i konkurranse med OPEC's. Dog vil litt komme fra Nordsjøen og litt fra Kina til Japan. Omkring 1978 vil der komme vesentlig mer fra Nordsjøen og da også fra Alaska til USA. Der er megen tale om alternative energikilder, men liten innsats for å utvikle dem, så de hører vel nærmest 80-årene til.

Vi har sett en svikt i oljeforbruk og oljehandel, javel. Noe er en sparing som reaksjon på de høye priser, og dette er en faktor som må anses som mer eller mindre permanent. Men noe — og ganske meget — av forbrukssvikten er et resultat av den

industridepresjon vi er opp i. Denne syntes nu å nærme seg slutten, det kan konstateres oppgang i USA og Japan, mens Vest-Europa henger etter. En «industrial recovery» vil kreve energi, og foreløpig er OPEC-landene det eneste sted verden kan få mer fra, som monner. Hver prosent økning i industriproduksjonen i USA vil måtte trekke med seg flere prosents økning i oljeimporten. Den vil ikke komme fra Canada og ikke fra Venezuela. Altså må den komme langveisfra, fra Afrika eller Midt-Østen.

Vi har allerede sett en meget markert økning i OPEC-landenes utvinning og eksport fra bunn-nivået i april. Med september 1973 = 100 var utvinningen der som nevnt 78 i april i år. Den økte måned for måned til 92 i september. Noe av økningen kan vel skyldes forserte kjøp pga. frykt for prisstigning i oktober, da OPEC-landene avtalte 10% pristillegg for en periode inntil 1976, og det meldes om redusert utvinning i oktober. Men jeg tror dette bare er et temporært tilbakeslag, og at det meste av den nevnte økning i utvinning reflekterer øket forbruk. For USA's vedkommende er dette klarlig tilfelle. Jeg tror endog at en kold vinter *kan* bringe oljehandelen opp i indekstall på ca. 100.

Får vi så en «industrial recovery», ja da kan vi raskt komme atskillig høyere, men når det gjelder industrikonjunkturene skal jeg ikke konkurrere med andre spåmenn.

Et annet moment jeg vil fremheve er dette: Prognosene er basert på en sammenligning mellom antatt transportbehov på den ene side, og tankflåtens utvikling på den annen.

Man regner som om f.eks. et turbintankskip på 230.000 dvt, som kan gjøre 16 knop på 160 tonns forbruk pr. døgn, virkelig vil seile med en fart av 16 knop. Det var riktig å regne slik inntil høsten 1973, dengang bunkersprisene var atskillig under 100 kr. pr. tonn. I dag dreier bunkersprisene seg om 400 kr. pr. tonn, og i dag er det ikke uten videre riktig å regne slik.

Fartsreduksjonen betyr lengre rundreisetid, men også bunkersbesparelse. For en rundtur mellom Den persiske bukt — eller Den arabiske bukt som det nu blir vanligere å kalle den — og Rotterdam vil en 10% fartsreduksjon bety en bunkersbesparelse på 730.000 kr. mot en forlengelse av rundreisetiden på 6,67 døgn.

M.a.o. spares der da 110.000 kr. i bunkers pr. døgn forlenget rundreisetid. Dette betyr at på et marked hvor skipet kan gjøre driftsoverskudd på 20—25 mill. kr. er det riktig å seile med 10% fartsreduksjon. Full fart er bare lønnsom når fraktmarkedet er så godt at man vil tjene til full dekning av drifts- og kapitalutgifter for dyre skip. Hvis fraktemarkedet er slik at man i beste fall kan oppnå driftsresultat null, er ca. 11 knop den økonomiske riktige fart for store tankskip. På et elendig marked som dagens er det atskillige tanskip, inklusive oljeselskapseide, som seiler med halv fart som alternativ til opplag, og jeg skulle tro 30—35% fartsreduksjon er typisk i dag for større tankskip. Gjennomsnittlig for all tanktonnasje som i dag er i fart, antar jeg at fartsreduksjon betyr at den bare utnyttes med ca. 80% av full kapasitet.

Hva betyr så dette? La oss sette oljehandel og «oljefartstonnasje» høsten 1973 til 100, og anta at tonnasjen kommer opp i indekstall ca. 140 i 1977. Hvis transportbehovet kommer opp i 140, vil vi ha et riktig godt marked. Alle skip vil være i fart og gjøre det levelig om handelen kommer opp i indekstall 125 / 130. Ja, de aller fleste skip vil være i fart og tjene til dekning av gjeldsrenter om ikke til amortisasjon, om transportbehovet kommer opp i 115 à 120. Det er også først ved et fraktmarked vesentlig bedre enn dagens at det kan ventes et større oppsving i tankfarten gjennom Suezkanalen.

Hvis man anser det som sannsynlig at vi nu får en industriell oppgangskonjunktur verden over, ja da bør man ikke anse det som usannsynlig at tankskipskrisen hånd i hånd med dette vil bli svært meget mildere enn i dag. — Men både industrikonjunkrene og oljehandelen bestemmes i høy grad av OPEC.

Tilbake til norsk skipsfart i dag. Der ligger i opplag 12 mill. dvt tank- og kombinasjonstonnasje, hvorav ca. 20 skip på ca. 3 mill. dvt ligger for befrakternes regning. Det er ytterst få norske tankskip i løsfart. De 64% av tank- og kombinasjonstonnasje som seiler, er i det alt vesentlige engasjert på gamle certepartier, hvorav noen er bra, mens mange av dem som er inngått før 1970 ikke vil dekke driftsutgiftene, en følge av inflasjon og av fall i pund- og dollar-kursene.

Av tramp- og bulkflåten seiler omkring tredjeparten i løsfart med driftsresultater omkring null, mens resten er engasjert på langtidscertepartier eller kontraktfart med til dels gode inntektsforhold. På bakgrunn av de høye oljepriser er det interessant at markedet for bilbulkskip er godt. Linjene, som i dag svarer for 4% av tonnasjen, men ca. 15% av skipenes antall, hadde i fjor sitt første tilfredsstillende år etter 1957, og ser ut til å gjøre det brukbart også i år. Det beste linjetrades i år er de som bringer stykkgods til OPEC-landene.

Som vanlig i senere år blir det en sterk spredning i driftsresultatene , men gjennomsnittet blir utvilsomt det dårligste på 40 år.

Jeg nevnte at rederienes nettogjeld i 1968—74 var sterkt redusert, nota bene om beløp innbetalt på nybygningskontrakter regnes som tilgodehavender, noe som kan være en grei måte å regne på så sant kontraktene er verd sin pris.

Dette er imidlertid ikke alltid tilfelle. Den pris som kan oppnås ved omsetning av en inngått nybygningskontrakt kan avvike fra kontraktprisen, både oppad og nedad. Under fraktdepresjoner er avviket oftest nedad, men også i dag finnes der eksempler på at inngåtte kontrakter for enkelte typer spesialskip vil kunne selges med fortjeneste. For tørrlastskip opp til Panamax størrelse, si 60—70.000 dvt, er de negative avvik selv i dag relativt moderate. Der skjer jo endog en viss kontrahering av slike skip i dag. For råoljeskip som allerede er bortfraktet, byr heller ikke kontraktene på problemer, men der er få slike. For andre råoljetankskip er derimot

forholdet at eventuelle kjøpere av skip som i dag blir ferdigbygget, ikke er villige til å betale mer enn 40 à 60 % av det nybygningen koster rederiet. Tilsvarende er forholdet mellom kostpris og omsetningspris for store tankskip som er bitt bygget i løpet av de aller seneste år. Også for eldre tankskip er prisene lave, men karakteristisk nok atskillig bedre for motorskip enn for de mer bunkersslukende turbinskip, som vi i Norge har relativt få av i de her aktuelle størrelser, si opp til 100.000 dvt.

En spesialundersøkelse av situasjonen pr. 1. juni viste at norske rederier hadde gjeld på 22 milliarder kr. og gjenstående betalingsforpliktelser for kontraherte skip og borerigger for et lignende beløp. De hadde samtidig bankinnskudd og andre tilgodehavender for innpå 10 milliarder. Her er beløp innbetalt på nybygningskontrakter naturligvis *ikke* medregnet.

Siden den gang er de totale betalingsforpliktelser redusert med noen milliarder, dels finansiert ved drift og skipssalg, men kanskje mest ved kansellering av byggekontrakter for råoljetankskip. Norske rederier har vel siden 1. jan. 74 solgt, kansellert eller omlagt kontrakter for innpå halvparten av de råoljetankskip de dengang hadde bestilt. Enkelte kanselleringer har kostet 100 mill. pr. kontrakt, andre mindre, atter andre har vært gratis, ja det har endog forekommet at verftet har betalt rederiet for å slippe å oppfylle en for verftet tapsbringende kontrakt.

Når det gjeder rederienes økonomiske stilling, så befinner de seg i alle situasjoner, fra den meget gode til den høyst ubehagelige. Noen har i dag tilgodehavender større enn totale betalingsforpliktelser og tjener dessuten bra. Andre vil kunne dekke alle betalingsforpliktelser ved forfall selv om de skulle måtte legge opp hvert eneste skip når de nugjeldende certerpartier utløper. Også mange andre må kunne sies å være fri for generende finansieringsproblemer. Atter andre har likviditetsproblemer, men er klart suffisiente. Disse vil m.a.o. kunne innfri alle sine forpliktelser om de selger et eller flere skip, selv til dagens priser. Deres situasjon vil selvsagt lettes om de kan oppnå betalingsutsettelser samtidig som det må fryktes at tvangssalg av tankskip vil ytterligere presse prisene på dette marked, hvor det for tiden er få kjøpere. Det er først og fremst rederier i denne situasjon det nyopprettede garantiinstituttet tar sikte på å hjelpe. Endelig kan der være noen som er insuffisente, m.a.o. slik stillet at en realisasjon av aktiva til dagens lave tankpriser ikke fullt vil dekke forpliktelsene. Etter mitt inntrykk er det meget få rederier i denne kategori.

Hva så med fremtidsutsiktene? Meget vil avhenge av den generelle konjunkturutvikling, kall det industrikonjunkturene ute i verden, og i så måte har jeg lite å tilføye. Kanskje dog dette, for dem som sammenligner opplagstall:

Under tidligere depresjoner tror jeg opplagsprosenter under ulike flagg i noen grad har reflektert relativ konkurranseevne på dårlige markeder. Slik vil jeg ikke tolke dagens tall. Når man ser norske stortankere i opplag mens utenlandske søsterskip seiler i løsfart, spiller det selvsagt en viss rolle at disse har lavere lønnsutgifter. Men jeg tror vedkommende rederier i dag ofte taper mer på å seile enn norske taper på opplag. Så er da Norge et av de land som er best utstyrt med opplagsplasser hvor kjempetankskip kan ligge trygt, med sterkt nedsatte forsikringspremier.

Ser vi så på fremtidsutsiktene uten å forstyrres av dagens konjunkturelle sorger, vil norsk skipsfart overlevelsesevne langt på vei bli bestemt av de samme forhold som våre andre konkurranseutsatte næringer. Hvilke virkninger oljeinntektene og fremfor alt deres bruk innenlands vil få for hele vår økonomiske struktur, lønnsnivået, beskjeftigelsens fordeling på K- og S-næringer, begynner jo nu å bli et velkjent tema.

Problemene velter allerede inn over K-næringene, om ikke fordi Norge ennu ikke har fått store oljeinntekter, så i noen grad fordi vi er i ferd med å bruke dem på forskudd. Jeg skal langt fra kritisere at myndighetene i dagens situasjon søker å opprettholde en høy beskjeftigelse og akseptere store underskudd på driftsballansen overfor utlandet. Det som — ved siden av depresjonen i våre markedsland — allerede i dag har bragt norske K-næringer i en særlig betrengt situasjon, er at de norske lønnsutgifter er steget sterkt, samtidig med at valutakursene er endret. Meget av denne forrykning av omkostningsnivået fant sted før industrikonjunkturene ute brøt sammen. I fjor lå Sverige, USA og Norge, i denne rekkefølge, på verdenstoppen med hensyn til lønnsutgifter pr. arbeidstime i industrien. Jeg vil anta at Norge i år er nummer én, noe som der ikke er grunnlag for i norsk produktivitet. Når det gjelder bruk av valutakurspolitikk for påvirkning av pris- og lønnsutviklingen, har Norge vært lite heldig. Under påvirkning av dollarfallet i begynnelsen av 1973 devaluerte Sverige med 5%, mens Norge ikke gjorde det. Mot slutten av året skrev vi opp vår valuta med 5%, uten at svenskene gjorde det. Tilsammen fant der m.a.o. sted en forrykning i kursen mellom norske og svenske kroner på 10%. Tross dette er norske priser og lønninger steget sterkere enn de svenske.

Lønnsutgiftene i norsk skipsfart ligger på verdenstopp. I dag koster det gjennomsnittlig 151.000 kr. året å ha en arbeidsplass på norsk skip i utenriksfart besatt med voksen norsk sjømann, fra 115.000 for matros til 235.000 for skipsfører. Jeg understreker at dette er rederiets gjennomsnittsutgift pr. arbeidsplass pr. år. Sjømannens inntekt pr. årsverk — et i skipsfart noe tøyelig begrep — er omtrent to tredjeparter av dette, mens arbeidsgiveren jo bl.a. må betale trygdepremier ved siden av lønn og holde arbeidsplassen besatt mens den enkelte sjømann har ferie.

Skal et land på lang sikt ha balanse i sin utenriksøkonomi, må der være en viss sammenheng mellom dets lønnsnivå — spesielt da i K-næringene —, valutakursene og produktiviteten, og de tilsvarende data for land man har samhandel med. Det kan neppe være tvil om at disse relasjoner for Norge i dag ikke er forenelig med langsiktig balanse i utenriksøkonomien, *uten* betydelige og lettjente valuta-

inntekter fra oljen. Samtidig er det klart at en fremtidig norsk bruk av x milliarder kr. oljepenger pr. år har som forutsetning at der skjer en reduksjon av våre nuværende K-næringers plass i norsk økonomi, dvs. deres beskjeftigelse og deres inntjening og sparing av valuta. Et spørsmål som opptar mange er: hvilke deler av K-næringene er det som må reduseres eller nedlegges? Ved en vurdering av dette spørsmål, må man anlegge langsiktige synsmåter og ikke bare se på hvilke næringer og bransjer det er som er hårdest rammet under dagens konjunkturforhold.

Hvis svaret er: de K-næringer eller bransjer som har lavest lønnsevne er de som bør nedbygges, da er det neppe skipsfart vi bør avvikle. Nu er der ikke nødvendigvis overensstemmelse mellom lønnsevne og faktisk lønn, men det må være relevant å observere at lønnsinntektene pr. årsverk for norske sjøfolk i utenriksfart gjennomsnittlig er innpå dobbelt så høye som for alle lønnstakere under ett. Det kan også være verd å notere at skipsselskapene, sjøfolk, administrativt personell og aksjonærer i fjor betalte ca. 2 milliarder kr. i direkte skatter og trygdepremier, utvilsomt langt mer pr. årsverk enn rikets gjennomsnitt.

Det sies gjerne at produksjonen i K-næringer kan opprettholdes gjennom investering og rasjonalisering. I denne forbindelse minner jeg om den gigantiske utskiftning som i de senere år har funnet sted av driftsmidlene i norsk skipsfart, kombinert med stærk økning av kapital investert pr. arbeidsplass.

Etter dette kriterium skulle skipsfart være den norske K-næring som best skulle tåle at Norge blir liggende på verdenstoppen med hensyn til lønnsutgifter pr. årsverk. Men det kan være grunn til å tilføye at det nettopp er de mest kapitalintensive arbeidsplasser, de store tankskip, som er den foreliggende situasjon er hårdest rammet.

Næringers overlevelsesevne er et spørsmål bl.a. om tilstrekkelig bedriftsøkonomisk lønnsomhet. Jeg har i noen år prøvd å finne et grunnlag for sammenligninger mellom skipsfart og industri, og kom raskt til at de gamle nasjonalregnskapstall ikke kunne brukes. For skipsfart hadde vi i Rederforbundet statistikk over flåtens brutto driftsresultater, før renter, avskrivninger, skatter etc. og kunne beregne hva skipene hadde kostet som nye, og kunne derved finne nominell brutto avkastning i forhold til kostprisen, — intet ideelt lønnsomhetsmål, aller minst i en inflasjonstid, men iallfall et mål.

For 5—6 store industribedrifter gir årsberetning og regnskaper muligheter for å beregne tilsvarende tall, idet disse oppgir anleggskapitalens opprinnelige kostende. Da drift av industri forutsetter et visst lagerhold, gjorde jeg i industribedriftenes brutto driftsresultat et fradrag lik 6% av lagrenes bokførte verdi. Resten ville så være hva disse i sum hadde til dekning av kapitalslit, til forrentning av lånekapital og avkastning på egenkapital, altså prinsipielt sammenlignbart med skipsfart. Slike tall foreligger for konsernene Hydro, Borregaard, Årdal og Sunndal Verk, Saugbrugsforeningen, Sørnorge Aluminium og — inntil sammenslutningen med Spigerverket — for Elkem. For skipsfarten kom jeg for årene 1968—73 til gjennomsnittlig bruttodriftsresultater på 10,4% av skipenes pris som nye; for industribedriftene til 9% av anleggskapitalens kostende. Hensyn tatt til skipsfartens større amortisasjonsbehov er det vanskelig å si hvilken gruppe som har hatt størst rentabilitet, den har vært lav for begge grupper. Bedriftene i begge grupper blir ytterligere presset av en stigning i norske lønnsutgifter sammenlignet med utenlandske, i den grad de endrede relasjoner ikke har grunnlag i tilsvarende øket norsk produktivitet.

Den del av oljeinntektene som ikke blir brukt eller gitt bort, må nødvendigvis investeres i utlandet. En vesentlig del av disse investeringer bør skje i industri og skipsfart, som i en inflasjonstid iallfall gir bedre realsikkerhet og større utsikt til reell avkastning enn obligasjoer og utlån. Jeg tror at både norske industribedrifter og rederier bør kompensere en påtvungen nedbygging av hjemlig virksomhet med investering ute, og — hva noen kanskje vil finne paradoksalt — at en slik investering vil være til hjelp for deres hjemmebaserte virksomhet. For skipsfartens vedkommende gir skipsfartspolitiske tendenser ytterligere grunn til at en del av virksomheten vil måtte drives under fremmed flagg.

Men hvis norske myndigheter klarer å vise måtehold med hensyn til bruk av oljeinntektene og sammen med arbeidslivets organisasjoner klarer å hindre vårt omkostningsnivå fra å løpe løpsk, tror jeg at hverken dagens tankkrise eller fremtidens oljeinntekter vil bety begynnelsen til slutten for norsk skipsfart med norsk mannskap under norsk flagg.

NORGES
KOMMUNAL- OG SOSIALSKOLE

Utdanning i sykehusadministrasjon

Norges kommunal- og sosialskole tar opp studenter til en ett-årig utdanning i sykehusadministrasjon 30. august 1976.
Utdanningen tar sikte på å kvalifisere personell til saksbehandlerstillinger og ledende administrative stilinger i helse- og sykehusinstitusjoner.
Undervisningen i sykehusadministrasjon vil blant annet omfatte følgende fag: Helsevesenets organisasjon, medisinske fag, personaladministrasjon, institusjonssosiologi, administrasjon, effektivisering, sykehusøkonomi, budsjettering og planlegging og EDB.

Som søkere tar skolen sikte på:

1. Personer med praktisk yrkeserfaring fra administrative stillinger i helse- og sykehusadministrasjon og annet arbeid i sykehus og helseinstitusjoner.
2. Studenter som har gjennomgått grunnutdanningen ved Norges kommunal- og sosialskole.
3. Kandidater fra distriktshøgskolenes offentlig/administrative og økonomisk/administrative studieretninger.
4. Også andre interesserte med annen yrkeserfaring, men med tilsvarende kvalifikasjoner og akademisk bakgrunn, kan søke.

Søknadsfrist 1. mai 1976.
Søknadsskjema og plan
for utdanningen i sykehusadministrasjon fås fritt tilsendt ved henvendelse til
NORGES KOMMUNAL- OG SOSIALSKOLE,
Boks 263 Økern,
Oslo 5.
Telefon (02) 22 07 00.

Sosiale og kulturelle vurderinger i den statlige planlegging [1)]

AV
MAGISTER I SOSIOLOGI ARNE S. DOLVEN
OG CAND. OECON KNUT ARILD LARSEN,
FINANSDEPARTEMENTET.

De samlede sosiale og kulturelle virkninger av f.eks. skoleutbygging, veiutbygging og helsestell har hittil bare i liten utstrekning vært satt direkte på dagsordenen i statlig planlegging og budsjettering. Den enkelte administrative enhet har vært dominert av fagfolk med spesiell interesse for og trening i å vurdere tiltak ut fra virkninger innenfor enhetens eget ansvarsområde. Sosiale og kulturelle virkninger av spesiell betydning for andre enheter er lett kommet i bakgrunnen.

Det er særlig de organer som foretar samordningen av sektorplanleggingen som kan utnytte kunnskap om virkninger på tvers av sektorgrensene. Hittil har imidlertid samordningen vært preget av sosialøkonomiske og juridiske betraktningsmåter. Andre samfunnsfag har i liten grad vært trukket inn. Sosiale og kulturelle virkninger er, i den grad de er tatt hensyn til, vurdert ut fra almennkunnskap og personlige erfaringer. Det er grunn til å tro at dette har fått konsekvenser for hvor innsiktsfullt planleggerne har behandlet problemer til grupper som står dem fjernt sosialt eller geografisk. For selv om personer innen sentraladministrasjonen kan ha svært ulik bakgrunn, må det likevel innrømmes at menn fra de høyere sosiale lag av befolkningen og fra Oslofjordområdet har vært i overvekt.

Spesialisert kunnskap om sosiale og kulturelle virkninger av tiltak må nå i større grad trekkes inn i og påvirke samordningen av statlig virksomhet. Dette vil i noen grad kunne dempe utslagene av den skjeve rekruttering.

1. Behovet for mer systematisk bruk av kunnskap om sosiale og kulturelle forhold

1

Sosiale og kulturelle vurderinger har alltid vært trukket inn i planleggings- og budsjetteringsarbeidet i Staten, ikke minst av politikerne. Hittil er imidlertid bare i liten utstrekning de *samlede* sosiale og kulturelle virkninger av f.eks. skoleutbygging, veiutbygging og helsestell vært satt direkte på dagsordenen. Det typiske har vært at den enkelte administrative enhet domineres av fagfolk med spesiell interesse for og trening i å vurdere tiltak ut fra virkninger innenfor enhetens eget ansvarsområde. Sosiale og kulturelle virkninger av betydning for andre enheter er dermed lett kommet i bakgrunnen.

2

I Langtidsprogrammet 1974—1977 (St.meld. nr. 71 (1972—73)) er det riktignok lagt opp til en noe bredere analyse av de sosiale og kulturelle sider ved samfunnsutviklingen enn hva som tidligere har vært vanlig. Dels ble dette gjort i meldingens kap. 8 om personlig velferd og i kap. 9 om fordeling og likestilling. Dels ble det i spesialanalyse nr. 2 om sosialpolitikken pekt på hvorledes sysselsettingsforhold, boligforhold, utdanningssystemet og transportsystemet kan påvirke i hvilken grad enkeltpersoner eller familier vil trenge offentlige ytelser.

Det er likevel riktig å si at kunnskap om slike virkninger på tvers av de administrative sektorgrensene hittil ikke er systematisk utnyttet i den statlige planlegging og budsjettering.

3

Samtidig vil de sosiale og kulturelle virkninger av et tiltak nesten alltid være av en slik art at de har betydning for virkningene av og behovet for en rekke andre tiltak. Sosiale og kulturelle forhold gis da et vidt innhold. Vi tenker generelt på mellommenneskelig kontaktformer og alt det ikke-materielle som kan overføres fra generasjon til generasjon. Som stikkord kan nevnes verdier, normer, tradisjoner, omgangsformer, familiemønstre, fremmedgjøring, interessekonflikter, organisasjonsmønstre og vilkår for innflytelse.

[1)] Det meste av stoffet til denne artikkelen er hentet fra (6).

4

Det er særlig de organer som foretar *samordningen av sektorplanleggingen* som kan utnytte kunnskap om virkninger på tvers av sektorgrensene. Tidligere var oppgaven for disse organer hovedsakelig å påse at underliggende institusjoner holdt seg til de retningslinjer og bevilgninger som var gitt. Bemanningen var til dels dominert av jurister. Etter hvert som kravet om samfunnsøkonomisk planlegging vokste fram, ble oppgavene utvidet og økonomene kom sterkt inn.

5

Sosialøkonomiske og juridiske betraktningsmåter har nå i mange år preget den samordning av statens virksomhet som særlig har skjedd i Finansdepartementet og i administrasjons-, planleggings- og budsjettenheter i de andre departementer. Andre samfunnsfag har i mindre grad vært trukket inn. Sosiale og kulturelle virkninger av tiltak er, i den grad de er tatt henyn til, vurdert ut fra *allmenn kunnskap og personlige erfaringer*. Det er grunn til å tro at dette har fått konsekvenser for hvor innsiktsfullt planleggerne har behandlet problemer til grupper som står dem fjernt sosialt eller geografisk. For selv om personer innen sentraladministrasjonen kan ha svært ulik bakgrunn, må det likevel innrømmes at menn fra de høyere sosiale lag av befolkningen og fra Oslofjordområdet har vært i overvekt.

En hovedtanke i denne artikkelen er at spesialisert kunnskap om sosiale og kulturelle virkninger av tiltak nå i større grad bør trekkes inn i og påvirke samordningen av statlig virksomhet. Vi tror at dette i noen grad vil kunne dempe utslagene av den skjeve rekruttering.

6

En slik utvikling vil imidlertid bli *langvarig og vanskelig*. Sosiologi, sosialantropologi, statsvitenskap, psykologi, pedagogikk og sosialmedisin har i langt mindre grad enn f.eks. sosialøkonomi helhetlig teorier og modeller som et flertall av fagets utøvere er enige om. De mange begrensede teorier og modeller som foreligger innen disse fag, er også i liten grad tilpasset til bruk i offentlig planlegging og budsjettering. Videre er det knyttet store problemer til å identifisere og tallfeste sosiale og kulturelle virkninger av statlige tiltak, kanskje særlig virkninger på lang sikt. Også dette vil gjøre det vanskelig å trekke inn sosiale og kulturelle vurderinger mer systematisk i arbeidet med å prioritere mellom ulike oppgaver og tiltak. Enkelte synspunkter innen flere av disse fag har også møtt motvilje eller liten interesse fordi synspunktene har stått direkte i strid med etablerte oppfatninger om hva som er viktige spørsmål og riktige svar.

Spesielt vil vi peke på at det hittil er gjort lite for å klargjøre konflikter mellom og muligheter for sammenbygging av elementer fra sosialøkonomi på den ene siden og sosiologi, sosialantropologi m.v. på den andre. (Se dog Mancur Olsons interessante forsøk i (20)). Denne uklarhet danner grobunn for fordommer og irrasjonelle holdninger blant økonomer innenfor statsadministrasjonen overfor bidrag fra disse andre samfunnsfag.

7

I flere land arbeides det nå med å utvikle metoder og arbeidsformer som kan gjøre det lettere å trekke inn kunnskap om sosiale og kulturelle forhold i planleggingen. I løpet av de kommende år må en derfor kunne regne med at evnen og viljen til å utnytte slik kunnskap vil øke, i alle fall innen enkelte sektorer av den offentlige virksomhet. Men dette vil også være sterkt avhengig av hvor lang tid det vil gå før fagmiljøer som i dag dominerer administrasjonen blir presset til å gi slipp på en del av kontrollen over problem- og premissdannelsen.

8

I de senere år har flere departementer i økende grad støttet forskning og utredning på det sosiale og kulturelle området ved å finansiere oppdragsprosjekter ved en rekke universiteter og forskningsinstitutter. Dette kan bidra til å gjøre en del av forskningen mer orientert mot spørsmål det arbeidet med innen offentlig administrasjon. Derved skulle det lettere komme fram forslag til tiltak og kritikk kan treffe bedre. Men i den grad oppdragsforskning reduserer forskningsmiljøenes mulighet til fritt å velge problemstillinger, kan evnen til nyskapende og samfunnskritisk virksomhet bli svekket.

2. Et eksempel: Endringer i lokale sosiale nettverk

1

Svært mange statlige tiltak har som hovedhensikt å påvirke enkeltmenneskers livssituasjon. Dette gjelder f.eks. rettsvesenet, sosialpolitikken, deler av samferdselspolitikken, undervisningspolitikken etc. Det ses imidlertid ofte bort fra at de virkninger for individuell atferd slike tiltak kan ha, på lengre sikt kan føre til endringer i kontaktformer *mellom mennesker,* slik at oversiktlighet og samhørighet i ulike lokalsamfunn blir påvirket. Skatter, trygdeordninger, veiutbygging og andre statlige tiltak vil altså ofte virke inn på enkelte menneskers leveforhold både direkte og ved at lokalsamfunnet de tilhører blir endret (19).

2

Trygdeordninger bidrar f.eks. til direkte forbedringer for eldre og uføre og gjør dem mindre økonomisk avhengig av familie, naboer og venner. I et lengre tidsperspektiv kan imidlertid den reduserte økonomiske avhengighet litt etter litt bidra til mindre samvær mellom trygdemottakerne og deres nærmeste, slik at muligheter til å få uformell hjelp og støtte fra lokalsamfunnet blir mindre. Spesielt i storbyområdene kan dette gjøre situasjonen vanskelig for svake grupper og øke behovet for tiltak som hjemmehjelp, dagsenter for eldre m.v. Uten tiltak for å støtte opp om den sosiale kontakt, f.eks. ved telefonstøtte, kan derfor trygdeordninger — i tillegg til den økonomiske trygghet og frihet de gir

— indirekte ha en uheldig virkning på svake gruppers situasjon via endringer i lokalsamfunnet.

3

En generell svekkelse av det lokale sosiale kontaktnett kan få betydning for alle grupper og for offentlige tiltak innenfor mange sektorer. Nils Christie drøftet f.eks. i sin bok «Hvor tett et samfunn» (3) hvordan *kriminaliteten* kan øke når den uformelle sosiale kontroll blir svekket.

4

Slike sammenhenger som er nevnt her, kan lett tolkes inn i økonomisk teori. En kan f.eks. tenke seg at det sosiale miljø inngår i alles «nyttefunksjoner» og at det sosiale miljø er en nærmere bestemt funksjon av enkeltindividenes atferd. For det enkelte menneske kan sammenhenger av denne typen i enkelte tilfeller være vanskelig å se. Og selv om de skulle være allment kjent, ville det nok ofte kunne være slik at den enkelte ikke fullt ut tar hensyn til virkninger på det totale sosiale miljø av endringer i egen atferd. En må altså regne med at den samlede sosiale og kulturelle situasjon for en gruppe kan være uønsket selv om denne kan være forårsaket av selvbestemte endringer i egen atferd — en type samfunnsfenomener som sosialøkonomer er kjent med fra velferdsteori og spillteori. De andre samfunnsfagene kan imidlertid bidra med studier av hvorledes slike sammenhenger faktisk er i forskjellige bygder, ensidige industristeder, drabantbyer m.v.

3. Kunnskap som kan utnyttes

3.1 *Typer av kunnskap*

En kan skille mellom *statistikk* for sosiale og kulturelle forhold og *studier* av slike emner. Statistikk er tallmessige opplysninger med utgangspunkt i en begrepsdannelse innen det emne som dekkes. Med studier tenker vi på analyser som både omfatter begrepsdannelse, teoribygging og helst også hypoteseprøving. Som oftest er studier av sosiale og kulturelle forhold basert på statistikk, gjerne med andre opplysninger i tillegg.

De mange ulike typer studier har vi valg å dele inn i *landsomfattende studier* og *lokalsamfunnsstudier*. Begrunnelsen er at lokale og landsomfattende studier av sosiale og kulturelle forhold kan gi ulike kunnskapsmessige bidrag og vil reise ulike problemer når en ønsker å utnytte dem bedre i statlig planlegging og budsjettering.

3.2 *Statistikk for sosiale og kulturelle forhold.*

1

Omfanget av norsk statistikk har økt betydelig etter 1945. Ved siden av folketellinger og statistikk over hendelser som f.eks. fødsler, død, ekteskap og flyttinger, er det bygget opp en rekke nye registre og etablert organer som foretar regelmessige utvalgsundersøkelser.

2

Vi vil ikke her gi noen oversikt over all den statistikk for sosiale og kulturelle forhold som i dag produseres. Vi vil imidlertid stille spørsmålet hvorfor all denne statistikken ikke brukes mer. Noe av svaret ligger i at de som kan ha nytte av denne statistikken, ikke har tid og krefter til å skaffe seg *oversikt* over den. Dermed blir det vanskelig å raskt finne fram til data som kan belyse de problemer de til enhver tid arbeider med. For at den statistikk som finnes på det sosiale og kulturelle området skal bli brukt, er det derfor viktig at det bl.a. utarbeides oversikter og samletall, slik som det er lang tradisjon for innenfor demografi og økonomi.

3

I de senere år har en derfor i flere land begynt å utgi statistiske publikasjoner der en spesielt har stillet sammen data om leveforhold. Den britiske publikasjonen Social Trends (8) ble første gang utgitt i 1970, mens den norske *Sosialt utsyn* (25) ble utgitt første gang av Statistisk Sentralbyrå i 1974.

Også i land som f.eks. USA, Frankrike og Sverige har en begynt å gi ut oversikter av denne art, se (7), (11) og (24).

4

Arbeidet med publikasjoner som Sosialt utsyn kan også oppfattes som et uttrykk for den store interesse det fra slutten av 1960-årene har vært for å finne fram til tall som samlet kan belyse menneskenes levekår og velferd. I flere land har en arbeidet med å skaffe tallmessige uttrykk som gjør det lettere å sammenlikne levekår og velferd mellom befolkningsgrupper og over tid. Slike tall har gjerne fått betegnelsen *sosiale indikatorer eller velferdsindikatorer.*

5

Bak utformingen av sosiale indikatorer vil det ligge en oppfatning om hvilke problemstillinger i samfunnet som det er ønskelig å få belyst. Om dette er det ikke alltid enighet. Dessuten vil de problemoppfatninger som legges til grunn for valg og utforming av landsomfattende sosiale indikatorer ikke alltid svare like godt til lokale problemoppfatninger. Studier som viser de lokale forhold *sett fra lokalbefolkningens synspunkt* vil derfor kunne være et viktig korrektiv til slike indikatorer.

3.3 *Landsomfattende studier*

1

Analyser som i hovedsak bygger på landsomfattende grunnlagsmateriale vil her bli behandlet under rubrikken landsomfattende studier. I mange slike studier er likevel forsøk på å forklare regionale forskjeller det sentrale. Som eksempel kan vi vise til Eilert Sundts arbeid i 1850-årene med grunnlag i regionale forskjeller fra ekteskapsstatistikk og dødelighetsstatistikk. Sundt søkte å nytte observasjoner i ulike bygder og byer som hjelp til å finne forklaringer på disse regionale forskjellene. Fordi

utgangspunktet var landsomfattende data kan likevel disse studiene skilles nokså klart fra Eilert Sundts lokalstudier i Pipervika og Ruseløkkbakken i Oslo eller i Haram på Møre, (4).

2

Eilert Sundt var en pioner både for landsomfattende analyser av sosiale og kulturelle emner og for lokalsamfunnsstudier. *Oppfølgingen av Sundts arbeid* var imidlertid dårlig både i slutten av forrige århundre og i første del av dette. Mange emner ble likevel tatt opp etter hvert. Særlig vil vi trekke fram innsatsen til Arbeiderkommisjonen av 1885 (Den Sverdrupske) og Gunnar Jahn's analyser på grunnlag av folketellingen i 1920, jfr. (1), (12) og (13). I åra etter 1945 er det gjennomført landsomfattende studier av en rekke emner. Ofte er arbeidet utført som samarbeidsprosjekter mellom Statistisk Sentralbyrå og andre forskningsinstitusjoner. Et eksempel er boligundersøkelsene fra 1967 og 1973 (26) som ble gjennomført ved et samarbeide mellom Norges byggforskningsinstitutt, Norsk institutt for by- og regionforskning, Kommunal- og arbeidsdepartementet og Statistisk Sentralbyrå. Et annet eksempel er den såkalte Flyttemotivundersøkelsen 1972 (29) som sikter mot både å gi en beskrivelse av flyttebevegelsen i Norge og å belyse årsakene til dem.

3

I 1972 satte Regjeringen i gang en serie med *levekårsundersøkelser* under ledelse av en spesielt oppnevnt forskergruppe. En hovedrapport fra arbeidet vil bli ferdig i første halvdel av 1976.

Liknende studier er tidligere gjennomført i Sverige og vil nå bli gjentatt der. En beskrivelse av den første svenske levekårsundersøkelsen er gitt i (14) I slike undersøkelser søker en gjerne å gi en beskrivelse av situasjonen for visse deler av befolkningen på et bestemt tidspunkt. Vekten er gjerne lagt på de grupper som ser ut til å ha dårlige kår. Prinsipielt er en i slike arbeider åpen for alle typer av opplysninger. Fordi siktemålet har vært å gi beskrivelser av ulike gruppers levekår i et helt land, er offentlig statistikk og landsomfattende utvalgsundersøkelser likevel de dominerende datakilder. En deler gjerne levekårene inn i ulike komponenter som helse, kosthold, bosettingsforhold, oppvekst- og familieforhold, utdanning m.v. Mye av arbeidet med levekårsundersøkelser består i å velge levekårskomponenter, definere dem og finne metoder for å måle dem. Arbeidet med slike undersøkelser har således klare tilknytningspunkter til arbeidet med sosiale indikatorer. I mandatet til den norske levekårsutredning er det også bedt om at det ses på årsaker til ulikheter i levekår mellom befolkningsgrupper.

4

Når en søker å dekke et stort geografisk område blir det *vanskeligere å se mange opplysninger i sammenheng* enn ved lokale studier der en både kan observere det som skjer og ha samtaler med en stor andel av beboerne. Landsomfattende materiale vil være nødvendig for å få fram en del hovedtrekk ved levekår og velferd. Men i utnyttelsen av de landsomfattende data kan det være fordelaktig å støtte seg til lokalsamfunnsstudier for å få en bedre forståelse av den enkelte beboers livssituasjon, de lokale sosiale forhold m.v. Dersom en gjennom landsomfattende studier f.eks. oppdager enkelte grupper med lav inntekt, kan en søke å finne slike grupper igjen i lokale studier for å få bedre kjennskap til hva inntektsforholdene er forårsaket av og hva de betyr for den samlede livssituasjon.

5

En annen pågående undersøkelse av landsomfattende karakter er en utredning om *maktforholdene* i det norske samfunn. Også denne utredning ledes av en forskergruppe. Arbeidet ble startet i 1972 og det foreligger en første rapport med drøfting av begreper i tilknytning til makt og avmakt (9). I større grad enn levekårundersøkelsen kan utredningen sies å være rettet mot en forståelse av samfunnets virkemåte. En kartlegging av de faktiske maktforhold og av årsaken til makt står sentralt.

3.4 *Lokalsamfunnsstudier*

1

De *karakteristiske trekk* ved lokalsamfunnsstudiene er at søkelyset rettes mot et avgrenset by- eller bygdeområde. Mange sider ved virksomheten på stedet blir beskrevet, men hovedsaken er at det som skjer i ulike deler av samfunnslivet betraktes som deler av en helhet. Tradisjonelt er denne typen studier oftest gjennomført i fattige deler av verden. Datainnsamlingen har da først og fremst skjedd ved at etnografer og sosialantropologer har levet i studieområdet noen måneder eller år og samlet erfaringer gjennom egne observasjoner.

I senere år har sosialantropologer nytte de samme arbeidsmetoder i lokale områder i industrialiserte land. Samtidig har sosiologer og andre faggrupper i større grad deltatt i arbeidet og i noen grad benyttet sine egne måter å arbeide på

2

I *Norge* er det gjennomført en rekke studier av denne art, særlig i tiden etter 1960.

Studiene har normalt ikke vært et ledd i en planleggingsprosess, men de har ofte vært støttet av kommuner, fylker eller stat. I mange tilfeller har formålet med undersøkelsene vært å få en generell forståelse av lokalsamfunnets virkemåte, men ofte har også studiene hatt som formål å belyse mulige virkninger av bestemte tiltak. Eksempler på dette er undersøkelser av hvordan ulike alternativer for veiutbyggingen vil kunne påvirke bosettingsmønsteret og samfunnsutviklingen, eller hvilke virkninger vannkraftutbygging kan få for ulike bygdeområder, se (10) og (19). Andre lokalsamfunnsstudier har ikke direkte vært rettet mot vurdering av enkelttiltak, men har siktet mot å gi en bedre forståelse av hvordan politiske og administrative beslutninger generelt virker inn på levekårene for de ulike befolkningsgrupper.

3

I studier av lokalsamfunn *utenom den vestlige kulturkrets* har en sett på forhold som arbeidsdeling, slektskapsmønster og andre forhold mellom ulike befolkningsgrupper. Kulturelle og religiøse forestillinger og deres sammenheng med arbeidsliv og omgangsformer har også vært viktige tema. Det samme gjelder opplæring av barn og ungdom. Det har videre vært lagt spesiell vekt på overgangsritualer i tilknytning til fødsel, inntreden i de voksnes rekker (vår konfirmasjon), ekteskap og død.

Ved studier i Norge er mange av de samme forhold søkt belyst. Problemstillinger som knytter seg til foreningsliv og igangsetting av ny virksomhet er tillagt vekt. Det er også rettet oppmerksomhet mot nabokontakt, pendling og flytting.

4

De *fordeler* slike lokale studier har sammenlignet med landsomfattende studier, er at de gir bedre muligheter for å kartlegge virkemåten til det samfunn som betraktes, samtidig som sosiale og kulturelle forhold på lokalsamfunnsnivå er av selvstendig interesse å få belyst. Når oppmerksomheten konsentreres om et begrenset geografisk område med et forholdsvis lite folketall, er det f.eks. mulig å studere den samlede virkning av statlig virksomhet på situasjonen til det enkelte menneske. En kan også se hvordan tiltak kan virke for forskjellige befolkningsgrupper og hvordan de kan virke på samspillet mellom gruppene og den gjensidige sosiale kontakt mellom enkeltmenneskene.

Som eksempel på det siste kan vi nevne virkninger av overgang fra lokale poståpnerier i små bygdelag til landspostruter med utvidet service i tilknytning til større postkontorer. Folk som tidligere spurte nytt på poståpneriet, kan få redusert mulighetene for å følge med i det som skjer. På den annen side kan de som på grunn av sykdom, uførhet eller lange avstander ikke til vanlig kunne møte opp på poståpneriet ha stor glede av den bedrede kontakt og tjenesteyting som landpostrutene i den nye form kan gi.

5

Ulempene ved lokalsamfunnsstudiene er først og fremst at mulighetene for å generalisere resultatene er sterkt begrenset. Selv om en mener å kunne peke ut saneringslovgivningen som en hovedårsak til forfall i ett byområde, kan samme lov ha virket lite på viljen til vedlikehold av boligene i et annet område.

Videre blir gjennomslagskraften til lokalsamfunnsstudiene ofte hemmet av at rapportene er omfangsrike og at årsakskjedene mellom endringer vanligvis ikke kan klart påvises. Selv om det er mulig å gi gode beskrivelser av hvordan f.eks. kontaktmønster og arbeidsforhold har endret seg over tid, kan årsakssammenhengene være meget vanskelige å klarlegge.

6

Lokale analyser av sosiale og kulturelle forhold blir nå stadig mer nyttet i *planleggingen på kommunal og fylkesnivå*. Tradisjonelt har naturforhold, arealbruk, næringsfordeling, befolkning, boligbestand, kommunikasjoner og tjenestetilbud vært hovedemner i slike analyser. I noen grad har også økonomiske trekk som inntekts- og formueforhold, omsetning og produksjon inngått i beskrivelsene. I en del tilfeller har en registrert reisevaner og innkjøpsmønster. Selv om en i liten grad har maktet å beskrive lokale økologiske eller økonomiske sammenhenger, har dette i alle fall ligget innenfor det problemfelt som tradisjonelt er betraktet som naturlig å arbeide med.

Nå gjøres det stadig forsøk på å utvikle general- og regionalplanarbeid til også å omfatte analyser av sosialt miljø, boligforhold og levekår for øvrig. Se (23), (27) og (28).

7

På *statlig plan* har en først i de siste år tatt i bruk lokalsamfunnsstudier med vekt på sosiale og kulturelle forhold som grunnlag for planleggings- og budsjetteringsarbeidet. Kommunal- og arbeidsdepartementet har eksempelvis både bidratt til å få utført lokale bolig- og miljøundersøkelser, se (2) og (5), og analyser av hvordan de distriktspolitiske tiltak har virket i ulike distrikter (22).

Fordi virkninger av statlige tiltak på lokalt plan kan være forskjellige i ulike lokalsamfunn, ville det ved vurderinger av slike tiltak være ønskelig å støtte seg til serier av lokalsamfunnsstudier. På grunn av kostnadene ved dyptgående lokalsamfunnsstudier, vil en likevel i praksis bare kunne bygge på et begrenset antall.

4. Utnytting av kunnskap om sosiale og kulturelle forhold i planleggings- og budsjetteringsarbeidet

1

Planlegging består av en rekke virksomheter. Vi vi her rette oppmerksomheten mot de følgende:

— Klarlegging av hva som er problemer
— Formulering av konkrete oppgaver og mål
— Klarlegging av alternative framgangsmåter for å nå målene
— Anslag for resultater og kostnader
— Etterprøving og vurdering av resultatene i forhold til målene.

Dette er ikke faser i planleggingen som pent og ordentlig følger etter hverandre. I praksis kan f.eks. erkjennelsen av hva som er hovedproblemet endres under arbeidet med å klarlegge alternative framgangsmåter.

I det følgende skal vi kaste fram enkelte foreløpige tanker om hvorledes kunnskap om sosiale og kulturelle forhold kan bringes inn i disse virksomheter.

2

Den politiske strid dreier seg ofte om *klarlegging av hvilke typer problemer* som en bør bruke ressurser på å avdekke og om det skal være et ansvar for de offentlige myndigheter å løse dem. I hvilken grad problemstillinger på det sosiale og kulturelle om-

rådet bringes inn og følges opp i planleggingen, vil bl.a. være avhengig av den vekt aktive interessegrupper tillegger sosiale og kulturelle hensyn.

I forvaltningen arbeides det med å avdekke sosiale og kulturelle problemer bl.a. gjennom langtidsprogramarbeidet eller annen form for gjennomgang av enkelte programområder. Ved mer omfattende problemfelter settes det gjerne ned utredningsutvalg. Som nevnt settes det også i økende grad i gang *utredninger* som f.eks. Levekårsundersøkelsen, Maktutredningen, Ungdomsutredningen og Nord-Odalsundersøkelsen, men initiativet kan likevel ofte komme utenfra.

Den daglige *kontakt* de ulike deler av offentlig forvaltning har med samfunnslivet vil bidra til problemerkjennelse skapt av egen erfaring. Men formidlingen av erfaringer fra de personer som direkte er i kontakt med publikum (f.eks. helse- og sosialpersonell) til de organer som har anledning og myndighet til å få istand endring kan utvilsomt forbedres.

For å *gjøre administrasjonen mer mottagelig* for sosiale og kulturelle problemstillinger, kan en sette i gang ulike former for opplæring innen administrasjonen, knytte til seg personer med en dekkende faglig bakgrunn eller i større grad sirkulere personer mellom forskning og administrasjon.

3

Noe av den samordning av tiltak som sosiale og kulturelle sammenhenger skaper et behov for, kan skje gjennom arbeidet med å *formulere konkrete oppgaver og mål* for den enkelte sektor.

Det arbeides nå med å innføre former for *programanalyser* i det statlige planleggings- og budsjetteringsarbeidet, se (18). En meget viktig del av arbeidet med slike analyser vil bestå i å presisere mål for og å klargjøre virkninger av tiltak. Ved i større grad å bringe inn spesialisert kunnskap om sosiale og kulturelle forhold i formuleringen av de overordnede mål som dette arbeid skal ta utgangspunkt i, kan slik kunnskap gjøres mer relevant for den enkelte saksbehandler i planleggings- og budsjetteringsarbeidet.

Det vil ikke alltid være hensiktsmessig å direkte stille opp konkrete sosiale og kulturelle mål for den enkelte sektor. Ofte kan sosiale og kulturelle hensyn mer effektivt ivaretas ved å *revurdere andre typer mål.* F.eks. kan det være lite hensiktsmessig å trekke mål for helsetilstanden direkte inn i planer for jordbruket. Men virkningen av kostholdet på helsetilstanden vil likevel kunne bli tatt hensyn til ved at jordbrukets produksjonsmål justeres.

Også når det er stilt opp som generelt mål å bedre levekårene til en bestemt gruppe eller i et bestemt område, blir framgangsmåten i praksis å justere de mer konkrete og tradisjonelle mål for de forskjellige sektorer som virker inn på denne gruppen eller dette området. Når en eksempelvis stiller opp bedring av levekårene for den samiske befolkning som et mål, kan dette konkretiseres ved separate mål for boligbygging, etablering av arbeidsplasser og styrking av samenes herredømme over levekår. Det sistnevnte mål kan konkretiseres i retning av å styrke stillingen til deres organisasjoner eller utvide den samiskspråklige undervisning.

Selv om sosiale og kulturelle mål i seg selv ofte kan være upresis og umiddelbart gi liten veiledning for praktisk politikk, kan det å gi dem økt vekt bidra til å tvinge fram mer presise målformuleringer. Et eksempel på dette finnes i et regionplanutkast for Oslo og Akershus der en med utgangspunkt i et generelt mål om å skape sosialt stabile lokalsamfunn har utformet et alternativ med konkrete mål for befolkningsvekst i de enkelte tettsteder (21).

4

Når sosiale og kulturelle mål blir klart formulert, vil det ofte bli klart at flere mål kan stå i konflikt med hverandre. Det kan da være hensiktsmessig å utarbeide *alternative framgangsmåter* som i varierende grad kan bidra til å oppfylle de motstridende mål. Ved at et eller flere av alternativene spesielt rettes mot sosiale og kulturelle mål, vil mulighetene for å ta hensyn til sosiale og kulturelle virkninger i samordningen av industripolitikken, samferdselspolitikken, boligpolitikken m.v. kunne økes.

5

For å sikre at sosiale og kulturelle virkninger av offentlige tiltak blir tatt med når det lages *anslag for resultater og kostnader,* kan en videreutvikle regler for hvor ansvaret for å utrede slike virkninger skal ligge. Dette kan være naturlig som en del av arbeidet med sektorplaner og programanalyser, men også ved prosjekter som f.eks. bedriftslokaliseringer når disse er underlagt konsesjonsplikt eller ved innføring av nye typer teknologi.

6

Etterprøving og vurdering av resultatene i forhold til de oppsatte mål har først i de senere år fått betydelige innslag av sosiale og kulturelle analyser. F.eks. er det undersøkt hvorledes trygdeordninger, vannkraftutbygging og annen industrireising har virket inn på ulike lokalsamfunn, jfr. (15), (16), (17) og (19).

Eksempler på andre emner for slik etterprøving kan være hvordan innføringen av 9 årig skole og endringer i lensmannsordningen bidrar til å endre omgangsformer, oversiktlighet og identitetsfølelse i ulike typer lokalsamfunn.

Det kan også være ønskelig å få belyst virkninger av generelle trekk ved statlig virksomhet. Eksempler på slike virkninger spenner fra de som skyldes komplisert språkbruk i offentlig forvaltning til følgende av veksten i den offentlige sektor.

7

Hvis en i hovedtrekk skal forutsette at den tid og de ressurser for øvrig som nyttes i saksbehandlingen ikke skal økes vesentlig, vil økt vekt på å utrede sosiale og kulturelle virkninger av tiltak måtte gå ut over det arbeid som skjer for å vurdere andre virkninger. Samtidig reises det i mange til-

Tabell 4.1 *Momenter ved beskrivelse av et byområde.*

	Barn	Ungdom	Voksne	Eldre	Funksj. hemmede	Enslige	Småbarn-familier	Kvinner	Menn	Ressursrike	Ressurssvake
Bolig og nære omgivelser											
Styring (eierforhold, endringsmuligheter)											
Rommelighet (areal, skapplass)											
Sanitærforhold											
Varmeisolasjon											
Lydisolasjon											
Standard ellers (utsikt, eksteriør, uteareal)											
Bokostnader											
Lekemuligheter											
Klima											
Vannkvalitet											
Luftkvalitet											
Støy (fra biler, bedrifter, barn)											
Læring og arbeid											
Grunnskole (lærerstandard, skolemiljø)											
Skolestandard ellers (kurstilbud)											
Mengde av arbeidstilbud											
Variasjonsbredde i arbeidstilbudene (deltid)											
Arbeidsplassenes stabilitet											
Lønnsnivå											
Forhold på arbeidsplassene (støy, mening, fagforening)											
Tjenesteyting og rekreasjon											
Helse (apotek, sykehus, pleiehjem, lege)											
Daginstitusjoner for barn											
Møtesteder og fornøyelsestilbud (samfunnshus, kafe)											
Kulturtilbud (teater, bibliotek)											
Idrett og mosjon (idrettsbane, park)											
Natur (sjø, skog, skiløyper)											
Offentlig service ellers (post, politi)											
Vareforsyning m.m. (jernvarer, bank)											
Sosialt mønster											
Foreningstilbud											
Oversiktlighet											
Makt											
Støtte og tilhørighet (slekt, solidaritet)											
Stimulanser (variasjon, utfordring)											
Privatliv											
Fred og ro (livstempo)											
Ferdsel og transport											
Avstandsforhold (til arbeid, natur)											
Offentlige kommunikasjoner (tog, båt, fly)											
Vegstandard for biltrafikk											
Sykkelvegnett											
Forhold for fotgjengere											

feller også krav om å vurdere økologiske virkninger mer fyldestgjørende enn før, ved siden av at det klages over at de økonomiske og administrative konsekvenser ikke blir tilstrekkelig utredet. Hvor langt en i praksis vil gå i retning av å utrede sosiale og kulturelle virkninger av tiltak vil derfor være et avveiningsspørsmål.

8

Til *praktisk bruk* vil det i første omgang antakelig være riktig å starte beskjedent og ta i bruk meget enkle retningslinjer. Det kan f.eks. som grunnlag for enkle analyser lages huskelister for levekårskomponenter og interessegrupper. Et eksempel på en slik liste som er brukt i by- og regionplanleggingen er gitt i tabell 4.1. For å unngå at slike lister blir for omfattende, kan det utarbeides mer begrensete lister til bruk ved spesielle typer prosjekter. På slike lister kan en se bort fra levekårskomponenter som i liten grad blir berørt av vedkommende prosjekttype. Men det er viktig at de lister som nyttes bidrar til at betydelige virkninger på tvers av sektorene blir belyst.

9

Gjennomføringen av mer allsidige analyser kan *virke omstendelig og tidkrevende* for saksbehandlerne. I tillegg kan de føle at de blir nødt til å behandle spørsmål der egen fagbakgrunn og tidligere erfaring er til liten hjelp.

I noen grad kan dette avhjelpes ved at staben i den enkelte administrative enhet gis en *tverrfaglig sammensetning* og ved at flere deltar i behandlingen av samme sak. Ansettelsespolitikk og arbeidsorganisering ut fra slik tankegang har vunnet fram i de senere år, men ikke uten at det har oppstått problemer. Når flere skal sette seg inn i en sak kan den samlede arbeidsinnsats øke. Dette er særlig et problem i etater der oppgavene for det meste består av mindre enkeltsaker.

Videre vil det være vanskelig å opprettholde eller utvikle en høy særfaglig standard (f.eks. innen økonomi) dersom en avdeling på 8—10 har representanter fra omtrent like mange fag. Hver av de ansatte må da holde nær kontakt til et særfaglig miljø for å kunne utvikle seg innen eget fag.

Langt lettere vil det være å opprettholde eller utvikle kompetanse innen eget fag dersom det er plass for tre—fire med samme fagbakgrunn i en administrativ enhet. Der oppgavene har et utpreget tverrfaglig preg må imidlertid etter vår mening dette ønsket underordnes et krav om at de fag som særlig har noe å bidra med blir representert i staben.

En annen eller supplerende løsning vil være å fremme et *samarbeid* mellom ulike fagetater. Et samarbeid kan imidlertid hemmes av frykt for at ansvarsforholdene skal bli mer uklare. Det gjelder å fjerne noe av frykten for «å tråkke i andres bed» mens en samtidig bevarer klare ansvarsforhold og nødvendig oversiktlighet.

Arbeidet med regjeringens langtidsprogram er en anledning til å fremme et slikt samarbeid. Det blir også mer vanlig at departementene oppretter arbeidsgrupper med representanter både fra ulike faggrupper og ulike interessegrupper.

Referanser

(1) Arbeiderkommissionen av 1885: *Innstilling I, II, og III,* Kristiania 1888, 1892 og 1890.

(2) Bull, Grete, Hansen, Thorbjørn, Haug, Ragnhild,: *Å bo i drabantby, Ammerud II* Intervjuundersøkelse 1968/69. Oslo, Norges byggeforskningsinstitutt i rapport 66—1971.

(3) Christie, Nils 1975: *Hvor tett et samfunn.* Oslo 1975.

(4) Christophersen, H. O.: *Eilert Sundt. En dikter i kjennsgjerninger,* Oslo 1962.

(5) Dolven, Arne S.: Sammenliknende miljøundersøkelser. *Plan og arbeid* nr. 2, 1975.

(6) Dolven, Arne S., Larsen, Knut Arild: Hensynet til sosiale og kulturelle forhold. Kap. 9 i Moe og Schreiner (red): *Planlegging og budsjettering i staten.* Revidert utgave. Oslo. Under utgivelse.

(7) Executive office of the President Office of Management and Budget: *Social Indicators, 1975* Washington D. C. 1974.

(8) Government Statistical Service, Central Statistical Office: *Social Trends,* No 4 1973, London 1974.

(9) Hernes, Gudmund: *Makt og avmakt,* Oslo 1975.

(10) Haugstveit, Nils og Viste, Jan O.: *Motorvegtraséer gjennom Eidsvoll kommune.* Vurdering av alternative vegnett. Oslo, Norsk Institutt for by- og regionforskning, arbeidsrapport nr. 7 1975.

(11) Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques: *Donees Sociales,* Premiere Edition 1973, Paris 1973.

(12) Jahn, Gunnar: Kvinner i ervervslivet, før og nå. *Samtiden* 1934, hefte 10.

(13) Jahn, Gunnar: Barnetallet i norsk ekteskap 1920—1930. *Statsøkonomisk tidsskrift* 1935, hefte 2—3.

(14) Johanson, Sten: *Om levnadsnivåundersøkningen.* Stockholm 1971.

(15) Kolberg, Jon Eivind: *Trygde-Norge.* Intitutt for samfunnsvitenskap, Tromsø 1973.

(16) Lysgaard, Sverre m.fl.: *Ardalsprosjektet.* Oslo, Instituttet for sosiologi og Norsk institutt for by- og regionforskning. Under utgivelse

(17) Midré, Georg (red): *Samfunnsendring og sosialpolitikk,* Oslo 1973.

(18) Moe, Thorvald: Elementer i den videre utvikling av statens planleggings-, budsjett- og regnskapssystem. Kap. 6 i Moe og Schreiner (red): *Planlegging og budsjettering i staten.* Revidert utgave. Oslo. Under utgivelse.

(19) Mydske, Per K. og Saglie, Tor: *Stat og lokalsamfunn.* Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning. 1976.

(20) Olson, Mancur,: The Relations Between Economics and the other Social Sciences: The Province of a «Social Reports», S. M. Lipset. (ed). *Politics and the Social Sciences.* Oxford 1969.

(21) Regionalplanrådet for Oslo og Akershus: *Plan 74 forslag til regionplan for Oslo og Akershus.* Oslo 1974.

(22) Salomon, Robert, Dragset, Per og Øyen, Kristen: *Distriktsutbygging.* Eksempler på bruk av noen distriktspolitiske virkemidler i Sel og Surnadal. Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning, rapport 30, 1973.

(23) Saxvik, Trond: *Bolig og miljøundersøkelser i Kristiansund,* Kristiansund 1975.

(24) Statistiska Centralbyrån: *Sosial Utvekling* Stockholm 1975.

(25) Statistisk sentralbyrå: *Sosialt utsyn,* Oslo 1974.

(26) Statistisk sentralbyrå: *Boforholdsundersøkelsen* 1973, Oslo 1974.

(27) Sundby, Inger Johanne og Andresen, Bjørn: *Miljøundersøkelser i Grenland.* Utg. av Regionalplankontoret for Grenland. Skien 1974.

(28) Tromsø kommune: *Tromsø generalplan. Del I Vilkår og vekst.* Harry Gangvik A/S. Transportøkonomisk institutt og Norsk institutt for by- og regionforskning

(29) Østby, Lars: *Hvem flytter i Norge?* Tendenser i flyttegruppenes sammensetning etter 1950. Statistisk sentralbyrå, artikler nr. 73, Oslo 1975.

Langtidsmodellutvalgets rapport

En kort redegjørelse og oversikt

AV
KONSULENT LARS WILHELMSEN,
FINANSDEPARTEMENTET.

Langtidsmodellutvalget fikk som oppgave å vurdere modellbruk og modellutvikling i den langsiktige økonomiske planlegging. Et viktig utgangspunkt for utvalget er at i forhold til det brede spekter av problemer som langtidsplanleggingen skal dekke, vil enhver formell modell bare dekke et beskjedent utsnitt. Utvalget har derfor foreslått at en bygger ut et system av modeller som utfyller hverandre. Kjernen i et slikt system kan være MSG-modellen. Utvalget har vurdert endringer i denne modellen, bl. a. i produksjonsstrukturen og i behandlingen av utenriksøkonomien. En har også kommet med forslag til supplerende modeller på ulike områder innenfor modellsystemet.

Bakgrunn for utvalget

Sommeren 1974 nedsatte Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet et utvalg som fikk som oppgave å vurdere modellbruk og modellutvikling i den langsiktige økonomiske planlegging. Utvalget la fram sin rapport i slutten av november 1975. Rapporten vil i løpet av vinteren bli utgitt i serien Norges offentlige utredninger.

Bakgrunnen for oppnevningen av utvalget var først og fremst Finansdepartementets bruk av MSG-modellen. I flere år har en brukt en modifisert versjon av den modell professor Leif Johansen presenterte i sin bok «A Multisectoral Study of Economic Growth» (MSG-modellen). Utvalget ble bedt om å gi en fundamental vurdering av MSG-modellen og bruken av den i langtidsplanleggingen, men også å vurdere alternative utviklingslinjer for modellbruk og modellutvikling for den langsiktige og mellomlangsiktige planleggingen.

Utvalget har vært sammensatt av representanter både fra institusjoner som driver med forskning omkring økonomisk planlegging og fra institusjoner som selv utarbeider økonomiske framskrivninger. Formann for utvalget var forskningssjef Per Sevaldson fra Statistisk Sentralbyrå.

Utvalget har først og fremst innrettet sitt arbeid mot å gi råd om formelle modellers plass i den generelle, mer langsiktige planleggingen for hele landet. Bare i mindre grad har en vært innom de enkelte sektorers og faginstitusjoners direkte behov. Men det har vært sett som viktig å forsøke og legge den sentrale planlegging opp slik at en får til et fruktbart samspill mellom makroplanleggingen og sektorplanleggingen.

For at utvalgets arbeid skal bedømmes rettferdig er det riktig å presisere at det har vært arbeidet innenfor en forholdsvis knapp tidsramme. Meningen fra Finansdepartementets side var å trekke på de enkelte medlemmers eksisterende arsenal av kunnskaper, og ikke at det skulle settes i gang særskilte utredningsarbeider.

Modellapparatet og planleggingsprosessen

Et viktig utgangspunkt for utvalget var at i forhold til det brede spekter av problemer som langtidsplanleggingen skal dekke, vil enhver formell modell bare dekke et beskjedent utsnitt av de økonomiske sammenhenger en aner eksisterer. Dette gir slett ikke grunn til å avvise bruken av formelle modeller, men understreker at eventuelle modeller må oppfattes som hjelpemidler i planleggings prosessen. Det er viktig å ha klart for seg at en modell ikke på egen hånd kan utføre en vesentlig del av planleggingen. F. eks. vil ikke modellen på egenhånd kunne vurdere de eksogene anslag etter hvordan de har framkommet og etter hvem som har gitt anslagene. En som arbeider med offentlig planlegging i lengre tid vil få en spesiell innsikt i dette. Denne holdningen til bruk av modeller (Utvalget har kalt den «modellen som en verktøykasse») setter store krav til samspillet mellom modellen og de som bruker den. Modellens bruksverdi er ikke gitt i seg selv, men avhenger av hvordan den brukes på de problemstillinger planleggerne stilles overfor. Det er derfor viktig at de som bruker modellen er klar over hvilke sammenhenger den tar vare på og hvilke som er utelatt. Det må være forståelse for styrken og begrensningen i det tankeskjema som modellen er bygget over. Det er viktig at ikke bare byråkratene har denne forståelsen, men at de også klarer å formidle dette til de som til syvende og sist tar de politiske beslutningene.

Utvalget presiserer også at for å få størst mulig nytte av formelle modeller i planleggingsprosessen,

så må det apparat som driver offentlig planlegging, (administrasjonen), til en viss grad legges opp omkring modellapparatet, eller modellen tilpasses den eksisterende administrative oppdeling. Det er iallefall viktig at modellen arbeider innenfor den standard for data, definisjoner etc. som brukes i planleggingsprosessen. Ved vellykket bruk av modellen vil det selvsagt være en gjensidig påvirkning her.

Et system av modeller

Erkjennelsen av at en formell modell alltid bare kan dekke et lite utsnitt av virkeligheten reiser også spørsmålet om et *system av modeller* som utfyller hverandre. En kan si at argumentasjonen for og en skissemessig presentasjon av et slikt system er en hovedlinje i utvalgets rapport. Modellsystemet tenker utvalget seg konstruert ved at en skiller ut problemområder som i større eller mindre grad kan analyseres uavhengig av hverandre eller som er slik at sammenhengene gjør det mulig å analysere dem i rekkefølge. Utvalget gir et opplegg til begrepsdannelse omkring dette:

— *Sideordnede modeller* beskriver sammenhengen mellom variable som vi mener har liten eller ingen sammenheng med andre variable vi er interessert i.
— *Ettermodeller* beskriver sammenhengen mellom variable som er avhengige av de andre variable vi er interessert i på en slik måte at det ikke er noen eller bare svak tilbakevirkning på de andre variable.
— *Førmodeller* beskriver sammenhengen mellom variable som påvirker de andre variable vi er interessert i, men som selv ikke eller bare i liten grad, blir påvirket av de andre variable.

Det er klart at det i praksis vil være tilnærmet umulig å få til modeller som passer helt inn i disse definisjonene. Det vil nesten alltid også være sammenhenger som etter definisjonene ikke skulle være der. Utvalget mener likevel at et slikt begrepsapparat kan nyttes konkret ved modellutformingen. Hvis det er «uønskede» sammenhenger, regner man med at de kan tas vare på ved iterative analyserutiner. En forutsetning for at dette skal være mulig, er da at sammenhengene er tilstrekkelig svake.

Utvalget tenker seg at MSG-modellen skal være kjernen i et modellsystem for planlegging på lang sikt. De ulike submodeller kan da klassifiseres etter hvordan de eksogene og endogene variable står i forhold til MSG-modellens eksogene og endogene variable. Ved siden av før- og ettermodeller kan vi snakke om overlapp-modeller. I en overlappmodell vil noen av modellens endogene variable også forekomme i MSG samtidig som noen av MSG-modellens endogene variable er med i denne modellen. Ideelt skulle slike modeller ha vært koblet sammen med MSG-modellen til et større simultant system, men ulike praktiske hensyn kan tale for at dette ikke blir gjort. Noen overlappmodeller vil ha før- eller ettermodellkarakter og kan løses som slike. Andre vil ha for sterk kopling til MSG. En måte å innpasse slike modeller i systemet kan være å aggregere visse deler av modellen og spile ut andre deler. Tanken er da at en kan ta vare på simultaniteten ved å ta med i overlappmodellen MSG-relasjoner i sterkt aggregert form. Dette bør også ha konsekvenser tilbake til MSG-modellen slik at sammenhenger i overlappmodellen bør være med i MSG-modellen i aggregert form.

Konsistensproblemene ved et slikt system av modeller vil være store. Ideelt sett burde hele systemet løses flere ganger gjennom gjentatte justeringer av de eksogene variable. Dette vil antakeligvis bli en tungvint og arbeidskrevende prosedyre, og hvis forskjellene i løsningsresultatet ikke er for store for de variable modellene har felles, bør en kunne godta at det ikke er fullt samsvar. Innholdsmessig bør det kreves konsistens i modellene slik at forutsetningene ikke strider mot hverandre, og en må også være nøye med krav til konsistens i definisjonene av variablene. Krav om konsistens i modellsystemet må være det normale mens det kan framføres argumenter for å tillate brudd.

Endringer i MSG-modellen

Ved siden av å skissere et slikt generelt opplegg for et modellsystem, legger utvalget fram forslag og tanker om forbedringer i selve MSG-modellen og om felter hvor det er mulig å bygge supplerende modeller.

Finansdepartementet har i lengre tid brukt MSG-modellen i sin langsiktige økonomiske planlegging. Modellen ble i 1974—1975 revidert og forbedret på en rekke punkter i forhold til den versjon departementet hadde brukt opp til da. De vesentligste endringene er av brukermessig karakter. Det er lagt vekt på at modellen skal være enkel å bruke, den er blitt samordnet med nytt nasjonalregnskap og med MODIS i variabel- og sektorspesifikasjonen. Det er imidlertid ikke gjort noen fundamentale endringer i modellens teoretiske struktur.

Utvalget har gått forholdsvis grundig igjennom MSG-modellen slik den er operativ nå og pekt på punkter der endringer kan overveies. Stikkordmessig er bl. a. følgende svakheter trukket fram:

— at det er homogenitet og full mobilitet av arbeid og kapital
— at ingen nye aktiviteter kan komme inn i modellen
— at importen og eksporten er uavhengig av relative priser og at eksportprisene forutsettes lik hjemmemarkedsprisene
— at teknisk endring går svært summarisk inn i modellen
— at det er faste kryssløpskoeffisienter
— behandlingen av konsum-sparing i modellen.

Utvalget har ut fra sin vurdering av MSG-modellen drøftet en del forslag til forbedringer.

Utvalgt har en rekke tanker om endringer i *produktfunksjonene og produsenttilpasning*. I den nåværende versjon av MSG er produksjonsstrukturen beskrevet ved Cobb Douglas produktfunksjoner med arbeid og kapital som substitusjonsfaktorer, kapitalslitet proposjonalt med kapitalmengden og teknisk framgang som ikke påvirker produksjonsfakto-

renes grenseelastisiteter og er uavhengig av kapitalen.

Utvalget har drøftet en rekke mulige modifikasjoner av produksjonssiden. Hensikten har i første rekke vært å øke modellens realisme. Utvalget har bl. a. diskutert mulighetene for

— flere produksjonsfaktorer (energi, ulike type arbeidsinnsats)
— knytte den tekniske framgang til produksjon med nyinvestert kapital
— innføre substitusjonsmuligheter mellom produksjonsfaktorene bare før investering har funnet sted
— innføre tregheten i tilpasningen. F. eks. ved at forskjell på arbeidskraftens grenseproduktivitet og lønn i en sektor fører til en viss tilstrømming av arbeidskraft til sektoren
— la den tekniske framgangen påvirke kapitalens og arbeidskraftens grenseelastisiteter

Utvalget har drøftet mulige andre sammenhenger mellom *konsum og sparing* i MSG-modellen enn den som er i dag. Nå blir det private konsumet bestemt residualt ut fra økosirkbetingelser som det som blir igjen ved full kapasitetsutnyttelse etter leveranser til øvrige sluttleveringer og vareinnsats. Kapitaltilvekst, eksport og offentlig etterspørsel blir gitt eksogent. Fire andre måter å determinere modellen på er:

— Eksogent gitt sparing eller sparerate.
— Eksogent gitt privat konsum.
— Makro konsumfunksjon.
— Eksogent gitt nivå for kapitalavkastningen.

Utvalget mener at det ideelt bør etterstrebes en så fleksibel utforming av modellen som mulig. Men er man av praktiske grunner nødt til å velge, så bør man velge en løsningsmåte som gir muligheter for analyse av problemstillinger om framtidig og nåtidig konsum. Utvalget mener at eksogent gitt sparing eller eksogene realinvesteringer (som nå) er godt egnet til å belyse denne problemstillingen.

I den nåværende versjon av MSG (MSG 3) gis volumet av *eksporten* eksogent, mens eksportprisene blir satt lik hjemmemarkeds priser. *Importen* blir bestemt gjennom eksogent gitte markedsandeler for hver vare. Importprisene anslås eksogent. For å ta hensyn til en del av den kritikken som er reist mot denne behandlingen av utenriksøkonomien, kan en la importandelene avhenge av forholdet mellom pris på norske varer og pris på importerte varer. Eksporten kunne på samme måte kobles sammen med forholdet mellom hjemmemarkedspris og pris på verdensmarkedet. Dessuten vil kanskje aktivitetsnivået hos våre handelspartnere kunne brukes som en forklaringsvariabel for eksporten.

Utvalget peker også på at det i en så åpen økonomi som vår alltid vil være en sentral oppgave for den langsiktige planlegging å vurdere verdensmarkedsprisenes utvikling. Hvis eksport og import endogeniseres vil anslag på eksport og importpriser også få en svært sentral plass i modellen.

Utvalget har drøftet behandlingene av *folkemengde* og *sysselsettingsvekst* i MSG-modellen. En går inn på hvordan muligheten vil være for å analysere virkninger av eksogent anslåtte forløp for demografiske variable. En går også inn på mulighetene for å endogenisere noen demografiske variable i modellen. Både befolkningsutvikling og sysselsettingstilbud mener utvalget er svært sentrale variable for den økonomiske utvikling på lang sikt og en bør derfor starte opp arbeidet med dette selv om en antakeligvis må vente en stund på konkrete resultater.

Supplerende modeller

Utvalget har fulgt opp sine tanker om et modellsystem for planleggingen på lang sikt ved å drøfte hvordan noen av modellene i et modellsystem kan utformes. En har ikke forsøkt å gå igjennom alle områder hvor det kunne være ønskelig med supplerende modeller. Utgangspunktet har derimot vært å forsøke å trekke fram noen områder hvor en i dag ser konkrete muligheter for formulering av modeller.

Sentralt i denne delen av rapporten står diskusjonen av *aggregerte makromodeller*. Fire hensyn trekkes fram som argumenter for aggregerte modeller:

— fleksibilitet i inndelingen mellom endogene og eksogene variable. Dette skulle lette bruken av modellen i selve planleggingsprosessen
— enkel og billig å bruke
— mulighet for eksperimentering med nye relasjoner
— dekke andre sammenhenger enn MSG-modllen og dermed være egnet til å analysere andre problemstillinger.

Fleksibilitet i inndelingen i eksogene og endogene variable kan gjøre det lettere å tilpasse modellen til den måten politikerne stiller problemene på. Problemstillingene vil variere og hittil har den inndelingen som er valgt i MSG vanskeliggjort bruken av modellen i enkelte tilfelle.

En aggregert modell kan også være egnet til å prøvekjøre en del av de endringer som er foreslått til MSG-modellen, f. eks. i produktfunksjonene og i behandlingen av utenriksøkonomien.

Det siste av de fire punktene overfor peker mot å oppfatte eventuelle aggregerte modeller som overlappmodeller. En kan tenke seg at sider av økonomien som er summarisk behandlet i MSG blir spilt ut i en aggregert modell.

Utvalget har også mer konkret gått igjennom et forslag til en aggregert makromodell. Modellen er ment å være egnet til å belyse problemstillinger omkring valg av konsum i nåtid og framtid.

Utvalget har drøftet mulighetene for å bygge *modeller for regional analyse*. Hensikten med slike modeller vil i første rekke være å vurdere om den økonomiske utvikling for landet under ett er i samsvar med de politiske mål om bosettingsmønster og geografisk inntektsfordeling. Dataproblemene er i dag en stor hindring for å få til modeller på dette området. Etter hvert som Statistisk sentralbyrå kan legge fram fylkesfordelte nasjonalregnskapstall

skulle det være mulig å utvikle en modell med fylket som regional enhet.

Utvalget har også mer summarisk behandlet en rekke modelloppleggg for analyse av andre problemområder:

— Førmodeller for *trygdesystemet*. Det vil være nyttig med anslag både for antall trygdeberettigede og for utgifter og inntekter i forbindelse med trygdeordningene.
— Overlappmodeller. Mellom *utdanningssektoren* og resten av økonomien vil det være et samspill som bestemmer både etterspørsel etter og tilgang av utdannede arbeidstakere. *Fordelingsproblemer* kan diskuteres i lys av sammenhengen i den økonomiske vekstprosessen.
— Ettermodeller. For *samferdsel, elektrisitetsforsyning, forurensning og helsesektoren* skulle det være muligheter for å nytte resultater for MSG-modellen for nærmere analyse av sektorene.

DEBATT

Energiprisene:

TILSVAR TIL ARNE FESTERVOLLS INNLEGG I NR. 2/76:

AV
HERMOD SKÅNLAND

Siden Arne Festervoll ikke ser ut til å ha oppfattet Eiler Holtermanns påpekning av at Energiøkonomiseringsutvalget unngikk ekstreme forutsetninger, er det vel nødvendig med enda en oppklaringsrunde.

EFI og Oslo Lysverker har beregnet at merkostnadene ved å bygge et distribusjonsnett så sterkt at det også kan ta elektrisk oppvarming når et nytt nett i alle fall skal bygges ut, er ganske små. Denne skalafordel har utvalget selvsagt vært oppmerksom på. Vi fant den imidlertid såpass triviell og lite interessant for den problemstilling utvalget var stilt overfor, at vi ikke ofret mange ord på den. Det burde vi åpenbart ha gjort.

Utvalget fikk i oppdrag å utrede tiltak som kunne dempe stigningen i elektrisitetsforbruket og særlig overgangen fra olje til elektrisitet i de nærmeste år fremover. Det var da klart at utvalget måtte konsentrere seg om forbruket i den eksisterende boligmasse som jo er helt dominerende i forhold til forbruket i nye boliger. Men selv nye boliger bygges som regel i tilknytning til eksisterende boligområder og da også til eksisterende fordelingsnett.

Jeg kan forstå at Festervoll ikke vil gå særlig mye i detalj når det gjelder kostnaden for elektrisitetsoppvarming i tilknytning til gamle nett idet det utvilsomt bare kan være «i noen grad» at nettene er bygd ut for hel elektrifisering. På tilstrekkelig lang sikt er det nok så at de fleste nett vil måtte skiftes ut i alle fall, men med en kalkulasjonsrente på 10 pst., er det av helt avgjørende betydning n å r dette må skje. Overgang til elektrisk oppvarming medfører innpå en fordobling av effektbehovet (sammenliknet med elektrisitet bare til lys, vannoppvarming etc.) og det må da være klart at omfanget av slik overgang blir avgjørende for behovet for nettforstrekning. At behovet på forhånd er stort vitner de mange lånesøknader til Kommunalbanken om.

Hverken Festervoll eller de mange elektrisitetsglade institusjoner han nevner har påvist noen som helst feilkonklusjoner hos utvalget. De har gjensatt etter hverandre en beregning som er uten nevneverdig interesse for det problem utvalget var bedt om å utrede.

Et annet pukt som synes å ha forbigått både Festervoll og andre kritikeres oppmerksomhet er at utvalgets forslag slett ikke er avhengig av at typiske langtidsgrensekostnader for oppvarming er 15—17 øre/kWh slik utvalget har beregnet. Utvalget foreslo en minstepris på 10 øre eksklusive merverdiavgift og EFI's beregninger viser en kostnad for elektrisitetsoppvarming ved optimal utbygging på 8—9 øre. Med tillegg for prisstigning siden dengang vil kostnaden komme farlig nær utvalgets foreslåtte minstepris før denne eventuelt rekker å bli gjennomført. Selv de kostader for elektrisitetsoppvarming som kan beregnes under de gunstigste forutsetninger tilsier altså en heving av prisnivået i store deler av landet, og særlig i Oslo.

Kombinerte oppgjør: et nødvendig onde?

AV
MICHAEL HOEL

I Sosialøkonomen nr. 9—10 (1975) skrev jeg et innlegg om kombinerte oppgjør. Jeg sammenliknet der et kombinert inntektsoppgjør med et «vanlig» inntektsoppgjør, under forutsetning av at lønnstakernes skatter ble tilpasset slik at total etterspørsel etter innenlandsk produksjon var den samme i de to tilfellene, mens politikken for øvrig ble forutsatt lik i de to tilfellene. En hovedkonklusjon ved denne sammenlikningen var at lønnstakernes realdisponible inntekt ville bli lavere ved et kombinert oppgjør enn ved et vanlig oppgjør. Bakgrunnen for denne konklusjonen var at et kombinert oppgjør ville føre til høyere eierinntekter enn en ellers ville fått, som igjen ville føre til høyere investeringer og lavere importoverskudd enn en ellers ville fått. Dermed ville det være mindre plass til privat konsum, så sant ikke nasjonalproduktet ble så mye lavere i tilfellet med et vanlig oppgjør at dette mer enn oppveide forskjellen i private investeringer og importoverskudd.

I Sosialøkonomen nr 2. (1976) skrev Bjørn Skogstad Aamo et svar til mitt innlegg, hvor jeg i tilknytning til resonnementet nevnt ovenfor stilte fem spørsmål til finansdepartementets politiske ledelse. Jeg vil gi noen kommentarer til enkelte av synspunktene i dette svaret.

For det første er det klart at Skogstad Aamo ikke har tilbakevist konklusjonen jeg nettopp nevnte. Han skriver riktignok flere steder at ved den sammenlikningen jeg foretar vil sysselsettingen, og dermed nasjonalproduktet, bli lavere i tilfellet med et vanlig oppgjør enn med et kombinert oppgjør. Årsaken til at sysselsettingen blir ulik i de to tilfellene, til tross for samme etterspørsel rettet mot innenlandsk produksjon, hevdes å være innskrenkninger i den konkurranseutsatte industrien på grunn av lav lønnsomhet i tilfellet med et vanlig oppgjør. Jeg benekter ikke at det er noe i dette, (og vil komme tilbake til dette momentet senere i innlegget), men jeg tviler på at denne effekten er så sterk at den oppveier forskjellen i investeringer og importoverskudd. Skogstad Aamo har heller ikke antydet noe om størrelsene av de ulike effektene som skulle sannsynliggjøre at min konklusjon ikke holder.

I sitt svar hevder imidlertid Skogstad Aamo at min problemstilling er av mindre interesse. Dette begrunnes med at regjeringens politikk på en rekke områder (i tillegg til skattesatser for personlig inntekt) vil avhenge av resultatet av inntektsoppgjøret. Tankegangen synes å være at regjeringen har fastlagte mål for hovedstørrelser som disponibel realinntekt, privat konsum, private investeringer, importoverskudd m.m. Politikken legges dermed opp slik at disse målene nås uansett form og utfall av inntektsoppgjørene, og da vil den konkrete virkemiddelbruken selvsagt avhenge av hvor store nominelle lønnsøkninger som gis. Skogstad Aamo nevner spesielt mulighetene for å styre eierinntekter og investeringer ved hjelp av valutakurs-endringer, bedriftsbeskatningen, ulike typer fondsavsetninger samt penge- og kredittpolitikken.

Antakelig er det riktig at regjeringen formelt sett har nok virkemidler til å oppnå mål av typen nevnt over uansett hvor høye nominelle lønnstillegg et inntektsoppgjør gir. Hvis politikken legges opp slik at de på forhånd fastlagte målene skal nås uansett utfall av inntektsoppgjørene, vil inntektsoppgjørene bare påvirke den nominelle lønns- og prisutviklingen. En slik ekstrem samordning av den økonomiske politikken med inntektsoppgjørene vil ganske sikkert ha en svært pasifiserende virkning på fagbevegelsens medlemmer, og de samfunnsmessige konsekvenser av dette kan jeg ikke se vil bli annet enn negative, sett fra en sosialistisk synsvinkel. Jeg skal imidlertid ikke gå mer inn på dette her og nå, men vil nevne et annet forhold i forbindelse med tankegangen om at inntektsfordelingen fastlegges av regjeringen uavhengig av den nominelle lønnsøkningen. Selv om regjeringen har mulighet til å føre en politikk som fastlegger fordelingen mellom disponibel lønnsinntekt og eierinn-

tekt på en slik måte, tviler jeg sterkt på at dette faktisk vil bli gjort. Nå kjenner sikkert Skogstad Aamo bedre til hvordan regjeringens beslutninger påvirkes av ulike pressgrupper, muligheten til å «markedsføre» politiske tiltak osv. enn jeg gjør, så jeg vil ikke si så mye om dette. Som eksempel vil jeg bare nevne at i en periode med forholdsvis høye eierinntekter vil det ganske sikkert være politisk langt enkelere for en regjering passivt å la være å hindre en nedgang i eierinntektene som følge av høye lønnsøkinger enn for regjeringen aktivt å gjennomføre skatte- og avgiftsøkninger som reduserer eierinntektene. Slike forhold er kanskje n o e av forklaringen på at eierinntektene i den konkurranseutsatte industrien nådde rekordhøyder i 1973 og 1974 etter det kombinerte indeksoppgjøret våren 1973.

I forbindelse med den nåværende konjunktursituasjonen hevder Skogstad Aamo at et av regjeringens mål er å unngå at eierinntektene blir for lave, og at kombinerte oppgjør eller andre tiltak er nødvendig for å nå dette målet. Av andre tiltak nevnes devaluering samt avgiftslettelser til bedriftene. Målsettingen om at eierinntektene ikke skal gå noe særlig ned begrunnes med at arbeidsledigheten i konkurranseutsatte næringer i motsatt fall blir uakseptabelt høy. H v i s det virkelig var slik at arbeidsledigheten ville bli merkbart høyere ved et vanlig oppgjør uten tiltak av typen Skogstad Aamo nevner enn ved et kombinert oppgjør, ville jeg selvsagt fullt ut gå inn for et kombinert oppgjør eller andre tiltak som hindrer nedgang i eierinntektene. I så fall ville jeg betrakte et kombinert oppgjør som et nødvendig onde i den nåværende konjunktursituasjonen. Jeg er imidlertid slett ikke overbevist om at det ikke fins andre tiltak — som ikke påvirker de totale eierinntekter — som kan sikre sysselsettingen i konkurranseutsatt industri minst like godt som kombinerte inntektsoppgjør eller tilsvarende tiltak. Slike tiltak kunne dels bestå av en eller annen form for støttetiltak til enkelte foretak, for eksempel foretak som virkelig ikke kan greie å fortsette uten å redusere sysselsettingen. Dessuten kunne skatte- og avgiftspolitikken samt særskilte lover utformes slik at oppsigelser som har til formål å øke et positivt overskudd hindres.

Dersom et kombinert intektsoppgjør var blitt lansert som et nødvendig onde for å sikre sysselsettingen, tror jeg diskusjonen i fagbevegelsen om slike oppgjør ville ha utviklet seg annerledes enn det som har vært tilfelle. Jeg tror atskillig mer vekt ville blitt lagt på muligheten av alternative tiltak for å hindre økt arbeidsledighet. Dessuten ville nok diskusjonen ha ført til en økt skepsis til det privatkapitalistiske økonomiske systemet vi har i Norge. Og dette ville vel Arbeiderpartiet, som et sosialistisk parti, ikke ha noe imot?

BOKANMELDELSE

AV

JENS ANDVIG

ANNE-LISE SEIP:
VITENSKAP OG VIRGELIGHET.
Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T. H. Aschehoug 1845 til 1882.
Universitetsforlaget, Oslo 1975.

T. H. Aschehoug (1822—1909) var økonom, historiker, jurist, byråkrat og politiker. På alle disse områdene satte han spor etter seg i norsk historie. Mest kjent ble han vel som politiker, der han markerte seg på ytre høyre fløy ved å gå inn for en sterkere union med Sverige og ved i Stortinget innbitt å gå i mot en borgerlig parlamentarisk styreform. Videre var han aktiv i forsøket på å skape en allianse mellom storborgerskap og embetsmenn. Blant annet var han med på å stifte Den norske Creditbank i 1857. Enda om han sjøl ikke var ansatt lenge som administrator fikk han indirekte, sammen med sosiologen Eilert Sundt, en del å si for administrasjonens arbeidsmåte ved tidlig å framholde betydningen av å samle inn statistikk på en systematisk måte dersom en skulle kunne foreta rasjonelle beslutninger, evt. ha en viss kontroll over hva som foregikk i økonomien. Dette synspunkt vakte særlig gehør etter «Thrane-ria» rundt 1850.

Størst betydning for utviklingen av akademisk sosialøkonomi fikk han først da han gikk ut av aktiv politikk. (Han ble ikke gjenvalgt til Stortinget i 1882.) Alt i 1883 var han med på å stifte Statsøkonomisk forening og var formann i foreningen fram til 1902. Først i årene 1903—1908 ga han ut en samlet oversikt over sitt syn på økonomisk teori, «Socialøkonomik», som ble mye brukt som lærebok en tid etter. Framstillingen bygget på forelesninger han hadde holdt gjennom tallrike år.

Vi kan altså si at det var en sentral person i norsk politisk og samfunnsvitenskapelig historie Anne-Lise Seip har valgt å behandle i boka «Vitenskap og virkelighet» som i hovedsak bygger på hennes doktorgradsavhandling.

Grovt sett kan vi si at avhandlingen samler seg om to situasjoner. I den første blir Aschehoug med i to komitéer — oppnevnt i begynnelsen av 1850-tallet — som fikk mye å si for utviklingen av sosialpolitikken i den etterfølgende perioden. Den første komitéen, «Husmannskommisjonen», ble han med i i 1850, og i 1853 kom han med i «Fattigkommisjonen» sammen med bl. a. Eilert Sundt. I hovedsak gikk komitéene inn for at en hardere politikk skulle bli ført overfor husmenn h. h. v. de fattige.

Den andre situasjonen var hans deltaking i kampen mot innføringen av en parlamentarisk styreform, der han bl. a. gikk inn for et tokammersystem. Mest intensivt deltok han i denne striden i tida 1868—1882.

Anne-Lise Seip forutsetter i begge tilfelle i hovedsak den politiske og økonomiske situasjon kjent, og velger å konsentrere seg om Aschehougs mer teoretiske utsagn. Dette grunngir hun med at:

«Denne undersøkelsen av sosiale og politiske teorier av Torkel Halvorsen Aschehoug tar sikte på å vise hvordan en mann i framtredende sosial og politisk posisjon tenkte, og hvilken innflytelse hans virkelighetsoppfatning og verdidommer fikk på handlingsvalg han traff i det offentlige liv. — Utsagnshandlinger er en del av og avspeiler et tankemessig f u n d a m e n t (min utheving) for politiske handlinger. — Hensikten med å undersøke utsagnshandlinger er å søke sammenhenger mellom dem, se om de danner mønstre, og kartlegge hvor omfattende og konsistente disse mønstre er.»

Hun har altså valgt å se på for det første hvordan f. eks. økonomisk teori virket inn på økonomisk politikk innenfor én og samme person, men ikke hvordan den økonomiske teorien ble utviklet. Dette kan sies i og for seg å være et rimelig valg når det gjelder Aschehoug all den stund han trolig ikke var noen særlig original eller dyptpløyende teoretiker, slik at hans teorier trolig i dag ikke har noen stor egeninteresse. Men på den annen side betyr dette at han la lite arbeid ned i å tenke gjennom den daværende økonomiske teorien på et sjølstendig grunnlag, at hans idéer lett kunne skifte med vær og vind. Derfor synes jeg at det arbeidet hun legger i å vise indre konsistens er lite verdifullt. For å få til logisk konsistens må hun tolke

ham så upresist at det i hvert fall ikke kommer fram særlig mange klare utsagn av teoretisk-økonomisk karakter. Og derfor tror jeg ikke minst for Aschehougs vedkommende, at det lett må bli misvisende å ikke komme mer inn på den konkrete økonomiske og politiske bakgrunn, og også noe mer på de direkte ideologiske impulsene han var utsatt for.

En annen fare ved hennes framgangsmåte er at den åpner for en nokså idealistisk tolkning av det stykket av historien som skal legges under lupen. Veien fra å velge og se på hvordan ulike virkelighetsoppfatninger og verdidommer virker på politiske handlingsvalg og til å hevde at de er årsaken til dem, er kort.

Hovedtesen i boka, slik jeg oppfatter den, er i korthet den: Rundt 1850 hadde Aschehoug et optimistisk syn på den kapitalistiske utvikling i Norge. De arbeidende klassers levestandard steg. Motsetningene mellom klassene var fiktive og kunne løses dels ved økonomisk vekst og dels ved opplysning — ikke minst ved at arbeiderne fikk greie på sine egentlige interesser av samarbeid.

På bakgrunn av nøyere undersøkelser av statistiske opplysninger kunne han ikke opprettholde sitt optimistiske syn på levestandardens utvikling. På bakgrunn av politiske erfaringer m. m. kom han til at de økonomiske interessemotsetninger ikke var fiktive og følgelig ikke kunne løses ved å gi mer opplysning. Dersom de besittende skulle kunne holde på sine eiendommer o. l. måtte en sørge for at de beholdt sitt monopol på kunnskap og produksjonsmidler. Av denne grunn måtte ikke de uopplyste få kontroll over de kollektive beslutningsprosesser. Men siden de var mange og de «innsiktsfulle» få, måtte en utvikling mot en allminnelig stemmerett stoppes. Men for at ikke den sosiale smeltegryta skulle eksplodere, måtte en slippe opp noe «steam». Massene måtte få delta. Løsningen på disse to kravene var et tokammersystem, der massene fikk delta i valget av det ene kammeret.

Ei interessant side ved diskusjonen på 1870-tallet var at sambandet mellom oppfatninger av hvordan økonomien virket og hvordan de politiske avgjørelsesprosessene var og burde være, kom klart fram. Dette er jo noe som først for alvor ble tatt opp igjen i akademisk økonomi for vel 20 år siden i forbindelsen med det såkalte Arrows teorem.

Sett ut fra økonomisk dogmehistorie, finnes det relativt lite av interesse i boken. Det mest interessante er kanskje at Aschehoug rundt 1850 sammen med Sundt stilte seg skeptisk til Malthus' befolkningslære. Sundts befolkningslære impliserte at malthusianske virkemidler mot befolkningsvekst som økt «moralsk» avholdenhet måtte ha svært begrenset virkning på kort sikt. En annen ting var at Aschehoug mente at arbeidslønnen ble bestemt av arbeidsproduktiviteten og at han derfor ikke kan ha vært ubetinget tilhenger av lønnsfondsteorien som var det vanlige på denne tida.

Ellers finnes det sjølsagt en rekke interessante enkeltopplysninger i dette arbeidet. Og også en rekke tvilsomme påstander, men jeg finner det lite hensiktsmessig med en detaljkritikk her. Hovedsvakheten etter min vurdering ligger i avgrensningen av oppgaven, og et krav hun legger på sine egne tolkninger: «Et utsagn bør tolkes slik at tolkningen ville blitt forstått og akseptert av den som utførte utsagnshandlingen». Dette siste medfører at hun ofte «forstår ham i hjel», at framstillingen blir apologetisk, enda det er tydelig at hun egentlig i hvert fall ikke på det psykologiske plan har kunnet finne fram noe særlig positivt å si om ham.

Alt i alt et arbeid som har en viss interesse for de som er opptatt av norsk økonomisk historie, men som er vanskelig å vurdere for de som ikke alt er relativt godt inne i perioden.

Utbyggingskonsulent

Stilling som utbyggingskonsulent ved utbyggingsavdelingen i Nord-Trøndelag er ledig fra 1. juni 1976.

Arbeidet omfatter, i samarbeid med de øvrige tjenestemenn ved utbyggingsavdelingen å utføre de gjøremål som etter lover og retningslinjer er tillagt fylkesmannen/fylkeskommunen.

Dette innebærer spesielt arbeidsoppgaver i forbindelse med oversiktsplanleggingen når det gjelder sysselsetting, næringsliv og økonomi og saksbehandling i forbindelse med Distriktenes utbyggingsfonds engasjementer og andre virkemidler i distriktsutbyggingen. Det må videre regnes med forskjellige utredningsoppgaver og forefallende arbeide i forbindelse med ovenstående.

Til stillingen kreves høyere utdannelse som sosialøkonom, siviløkonom eller tilsvarende utdannelse. Søkere bør ha erfaring fra tilsvarende arbeid.

Stillingen lønnes etter lønnstrinn 24 (tidligere lønnsklasse 23 I), for tiden brutto kr 96 352. Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd til Statens pensjonskasse.

Stortingsmelding nr. 31 for 1974—75 om mål og retningslinjer for reformer i lokalforvaltningen er behandlet av Stortinget. De synspunkter og retningslinjer som Stortinget har gitt uttrykk for om oppgavefordelingen mellom fylkesmannen og fylkeskommunen i plan- og utbyggingssaker blir lagt til grunn i det videre arbeid.

Den som blir tilsatt må finne seg i slike endringer som reformene i lokalforvaltningen kan medføre.

Nærmere opplysninger om stillingen fås ved henvendelse til utbyggingsavdelingen.

Søknaden stiles til
MILJØVERNDEPARTEMENTET
og sendes
FYLKESMANNEN I NORD-TRØNDELAG,
Utbyggingsavdelingen,
7701 Steinkjer,
innen 15. april 1976.

Framsendes som dagsaviser!

Utgiverpoststed — Bergen Reklametrykk A.s